

NÉMETH LÁSZLÓ

SZÉCHENYI

Történelmi dráma*

1946

SZEREPLŐK

SZÉCHENYI ISTVÁN
CRESCENTIA, a felesége
BÉLA, a fia
ZICHY GÉZA, mostohafia
GÖRGEN főorvos
GOLDMARK doktor
GUTHERZ doktor
LONOVICS érsek
BÁRÓ JÓSIKA SAMU
BABARCZY alezredes
KISS MÁRTON, Széchenyi titkára
BRACH, Széchenyi inasa
MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÓ
MÁTYÁS
ÁPOLÓ

* A dráma ősbemutatója 1957 május 14-én volt a budapesti Madách Színházban, Timár József főszereplésével. A darabot néhány előadás után politikai okokból levették a műsorról.

ELSŐ FELVONÁS

(Széchenyi lakosztálya a döblingi örültekházában. A kertre nyíló nagy szoba, rostély nélkül, otthon készített bútorokkal. A gróf négy szobája közül ez a legkülső; a fogadó, itteni életének a homlokzatja. Itt fogadja a magyarországi látogatókat, a Bécsben élő magyarokat, osztrák hivatalnokokat, politikusokat; mindenkit, aki nem tartozik szűkebb rokonai és barátai köréhez. A szin bal oldalán ajtó, az előszobába; jobbra a lakosztály belső szobáiba, ebédlőbe, dolgozóba és hálóba. Szemben két hatalmas ablak, az egyikben egy bebólogató gesztenyefa jelzi, hogy emeleten vagyunk. A bal oldali falon egy almáriumfélében könyvek, az ablak és jobb oldali ajtó közt asztal, körülötte szófa és székek, élénk huzattal. Az asztalon összedöntött sakk, szétdobált könyvek, füzetek. Mindenen meglátszik, hogy bár a házigazda most nincs itt, s ide ritkábban is vetődik ki, időnként ezen a szobán is átviharzik, s itt hagyja tevékenysége nyomát. Az almáriumajtó nyitva áll, a nyitva maradt ablak párkányán színházi látcső, a könyveken kék és piros ceruza. A bútorzat nem olyan bizarr, mint a belső termeké, de azért itt is akad egy feltűnő tárgy - furcsa alakú barométer, kínai festmény, metszetek -, ami nem teszi valószínűtlenné a színes papírsapkát a házigazda fején. Délután. A szin egy pillanatig üres, aztán balról az orvos. Egy magyarországi látogatót kalauzol.)

GOLDMARK DOKTOR *(azok közül az ideg orvosok közül, akik maguk is idegbetegek. Élénk modora magányt és melankóliát takar.)* Erre méltóztassék... Senki. Egy pillanatot, úgy látszik, várnunk kell.

MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÓ *(táblabírói szabású vidéki nemes, most láthatólag meg van illetődve).* Ez tehát a nemes gróf lakása. Itt lakik a nagy Széchenyi István.

GOLDMARK. A gróf honfitársai nem így képzelik el a híres döblingi intézetet. Uraságod is az ablakra nézett. Nem, nincs rostély rajta.

LÁTOGATÓ. Csakugyan, sokkal barátságosabb, mint gondoltam. De hisz a nemes gróf nagyjából...

GOLDMARK. Nagyjából, sőt ha nem volnék az intézet alkalmazottja, azt kéne mondanom, egészen. A nemes gróf éppen olyan egészséges, mint ön vagy én. *(Megnézi a vendéget.)* Mondjuk csak, mint én.

LÁTOGATÓ. És nem is kell semmi váratlan dologtól...

GOLDMARK. Nem, egy félórás látogatás alatt semmi szin alatt. *(Nevet.)* A gróf még egyetlen magyarországi úrnak sem harapta el a torkát. Sőt, mi több, nekünk osztrákoknak sem.

LÁTOGATÓ *(zavartan nevet).* Mit beszél az úr! Természetesen nem arra gondoltam.

GOLDMARK. Bocsásson meg, ha rosszul értelmeztem a pillantgatását.

LÁTOGATÓ. No, nem egészen. Tudja, nem is bizonygatom, hogy otthonos volnék ilyen helyen. *(Sorra nézi az almáriumot, a kínai képet, az íróasztalt.)* De hát mért van itt akkor?... Mért nem megy haza?... Cenkre, a családjához.

GOLDMARK. Ki tudja? Esetleg azért a borzongásért, amellyel ön s a többiek belépnek ide. A grófnak kitűnő olvasottsága van; különösen század elejei írókban. *(A látogató elámulását látva.)* A gróf még nyilván nem gyógyult meg annyira, hogy hazakívánozzék.

LÁTOGATÓ *(aggódva).* Tehát mégis...

GOLDMARK. Mégis és mégsem. Az ön hazájában talán még kevés az ilyen *mégis* és *mégsem* ember. Ha azonban a civilizáció alaposabban elterjed a földön, az egész emberiség ilyen lesz.

LÁTOGATÓ. Hogy mondja az úr?

BRACH (*Széchenyi öreg inasa, az ebédlőből, egy tálcával; a kis asztalon fővő feketéért indul.*)

GOLDMARK. Látom, Brach, ebédet adnak. Milyet? Családit, barátit? Nőtlent, vagy nőekkel fűszerezettet? Literátor ebéd, vagy követségi, angol, osztrák, magyar?

BRACH. Báró Jósika Samu, volt erdélyi kancellár van nálunk.

GOLDMARK. Szóval egy negyvenhetes báró.

BRACH. Aztán Guthertz doktor, a főorvos apósa.

GOLDMARK. Osztrák liberális.

BRACH. Azonkívül Béla és Zichy Géza grófok.

GOLDMARK. A legszűkebb család... Látom, már a feketénél tart. Nem jelenthetné be ezt a magyarországi urat? (*A látogatóhoz.*) Hogy is hívják az ön ajánlóját?

LÁTOGATÓ. Deák Ferenc.

GOLDMARK. Aki a nagy Deák Ferenc ajánlásával tisztelegni óhajtana a nemes gróf előtt. (*Odaadja az ajánlólevelet.*)

LÁTOGATÓ (*zavartan*). Istenem, ha a grófnak vendégei vannak...

BRACH (*Látogatóhoz*). A gróf úr mindig nagyon örül a magyarországi látogatóknak. Addig is, amíg az asztaltól fölállhat: tessék - (*hirtelen mosollyal*) - letanyázní. (*Bemegy.*)

LÁTOGATÓ. Milyen kedves inas! Csakugyan annyiféle ember jár hozzá?

GOLDMARK. A grófnak megvan a napi adagja sakkból, írásból, olvasmányból.

LÁTOGATÓ. És mennyi az az adag?

GOLDMARK. Amennyit odakinn megszokott. Önök, magyarok, jobban ösmerik az ő tevékenységét. Volt neki valami akadémiaja, nem? Aztán kaszinó, gőzmalom, közgyűlések az ő selyemhernyó, híd- és hajóépítő társaságában; bál a nádornál; éjszaka egy-egy fejezet az ő apostoli könyveiből; reggel a fiával uszoda. Az olyan ember, mint a gróf, nem tudja az adagját leszállítani.

LÁTOGATÓ. S azt most mind itt, ezen a két hold telken?

GOLDMARK. Ebben a négy szobában... A gróf úr sosem volt még a kertben, amióta én itt vagyok, egyetlenegyszer sem lépett ki a lakosztályából.

LÁTOGATÓ. De hát hol mozog akkor, szegény?

GOLDMARK. Összenyitja a szobái ajtaját. Az ágyától idáig húsz méter. Ha ötvenszer megteszi, annyi, mintha gyalog ment volna be Bécsbe.

LÁTOGATÓ. Hogy el nem pusztul bele!

GOLDMARK. Ő maga nem. De egy-két embert elviselt már. Volt egy bécsi diák, technikus, akit azért fizetett, hogy sakkozzon vele. Akkoriban még nem kapott rá az írásra és a politizálásra. Szegény flótásnak a végén ki kellett költöznie Döblingbe, hogy mindig kéznél legyen. Végül is nem bírta.

LÁTOGATÓ (*ijedten*). Meghalt?

GOLDMARK. Előbb megbolondult. Tudja, mi a sakk: egyik agy a másikba, mint egyik fogaskerék a másik fogaskerékbe. Kikopott, szegény. (*Indulóban.*) Nos, a viszontlátásra! Tisztelem az ön nagy hazájafiának...

LÁTOGATÓ (*ijedten*). Itt hagy az úr?

GOLDMARK. Ne féljen, önnek nem kell sakkozni vele.

BRACH (*bejön a feketésburával*). A gróf úr egy perc türelmet kér. Addig tessék a könyvekben nézelődni.

GOLDMARK. Vagy a kertben. Most sétálnak az igazi bolondjaink. (*Kimegy.*)

LÁTOGATÓ. Köszönöm. (*Leül, a könyvekhez, lapozgatni próbál, aztán, hogy az inas is kifelé indul.*) Várjon csak... Maga, ugye, magyarországi?

BRACH. Ha nagyon keressük... Egy inas hazája az ura előszobája.

LÁTOGATÓ. Hm, persze. (*Brach már az ajtónál van.*) És mondja csak: sokat olvas a gróf úr?

BRACH. Most kevesebbet. Hat-hét órát.

LÁTOGATÓ. Úgy, ezeket is? (*Hirtelen.*) Ni, hiszen ez a híres „sárga”, a Blick. Megismerem a födeléről. S hogy tele van jegyezve, javítva! Nahát, ez kapitális. Ismeri maga a gróf úr keze írását?

(*Az inas közben már kiment. A látogató szorongva néz körül. Ebben a pillanatban belép*)

SZÉCHENYI (*házi ruha, papucs formájú cipő, nagy szakáll, tar fején a légjárás ellen színes papírsapka*). Ön az a hazánkfia, aki a szép Zala megyét hozta fel ide, ebbe a szomorú házba? Remélem, nem kínozták meg nagyon a cerberusaim.

LÁTOGATÓ. A nemes gróf előszobájában várakozni magyar embernek nagyobb tisztesség, mint sok magas helyen ebédelni.

SZÉCHENYI. Nagy szavak, egy ilyen száműzöthöz, aki annyi év óta kor, betegség és politikai halál hármaskörében fekszik.

LÁTOGATÓ. Nincs annyi koporsó, amennyiből egy Széchenyi István reszketésre ne bírná a magyar ember szívét. (*Kihúzza magát.*) Nemes gróf! Én ugyan mint magánember, egy hajdani magyar vármegye táblabírája léptem át az ön lakásának küszöbét, de mint ahogy a kisdud vízszemet az egész óceán freccsenti a parti sziklára, az én félszeg szavaimban is az egész nemzet hő szeretetét érezze kegyelmességed.

SZÉCHENYI (*megrázza kezét*). Nagyon köszönöm. Nemcsak a szavait, de a retorikai modort is, melyből azt veszem ki, hogy a magyar vármegye, ha az osztrák bezirkek egyelőre fel is falták, a táblabírók nyelvében eleven még. Tessék helyet foglalni. Táblabíró úr milyen ügyben van Bécsben? Egy elítélt rokon, pör, kölcsön vagy csak széttekintés?

LÁTOGATÓ. Az igazat megvallva, a gyapjumat szeretném lekötöni.

SZÉCHENYI. A magyar gazda gyapját nagyon sokan szövik ezekben az esztendőben.

LÁTOGATÓ. S nyírják - mielőtt kinőne.

SZÉCHENYI. Ismerem, hisz magam is gazda vagyok. A magyar gazda most valóban olyan viszonyba jutott az állammal, mint az eperlevél a selyemhernyóval. A magántulajdon szeretete, a volt belügyminiszter úr megszámlálhatatlan hivatalnokainak, zsandárainak s egyéb civilizátorainak teszi táplálékává.

LÁTOGATÓ. Be jól is mondja, kegyelmességed. Az ember a méltatlanságot is könnyebben viseli, ha ilyen derékul kimondani hallja. (*A Blickre mutat.*) Ez a könyv is ezzel villanyozott föl bennünket. Egy kicsit meghajtotta a nemzeti epét.

SZÉCHENYI. Ó, a Blick. Hát eljutott Zalába is?

LÁTOGATÓ. Egy idő óta másról sem vitatkoznak. Én egy kézzel másolt példányát olvastam.

SZÉCHENYI. Sok tekintetben érdekes könyv. Bár szerzője, mint az előszóban is halljuk, valóban közel lehetett a szívszakadáshoz. Eszméi szakadozottak, mint egy halott elmáltt szemfödője... A levél dátuma szerint ön nemrég járt Kehidán? Mit szól Deák Ferenc a solferinói reménységek szertefoszlásához?

LÁTOGATÓ. Deák Ferenc most azt szólja, hogy nem szól. Abban bízik, hogy az európai statuspolitika az a nemtő, mely a magyart túlságosan élni sem engedi, de egészen elenyészni sem hagyja.

SZÉCHENYI. Deák Ferenc már csecsemő korában is bölcs volt. Vannak ilyen lelkek, akik szakállasan és pipával jönnek a világra; míg más szerencsétlenek - (*a Blickre mutat*) -, e sárgának az írója például, a sorstól összetörve, a halál szélén is diabolikus suhancok maradnak, akik készek egész családjukra az akasztófa árnyékát vetni, csak hogy az ilyen világi istenségnek, mint ez a márciusi ifjúból pápai követségig ívelt Bach Sándor, az orra alá egy kis nemzetközi borsot törjenek.

LÁTOGATÓ (*nevet*).

SZÉCHENYI. Min nevet a táblabíró úr?

LÁTOGATÓ. Én azon, hogy a nemes gróf oly kevés mentenivalót talál abban a mi boldogult hazánkfiában, a Blick állítólagos írójában.

SZÉCHENYI. Nos, tagadhatatlan; a szándék nem volt éppen rossz, s én még azt is megbocsátanám neki, amit egyes kritikusai nem; hogy a német nyelvet az ő stiglicugrásaival méltóságos lépéséből egészen kiforgatta.

LÁTOGATÓ (*nevet*).

SZÉCHENYI. Önt igen csiklandozza ez a kis pasquillus.

LÁTOGATÓ. Nem a könyv, bár bevallom, én abban is sokkal több nemes gerjedelmet találtam, mint méltóságod, hanem, hogy éppen Széchenyi István...

SZÉCHENYI. Éppen Széchenyi István? Azért, mert valaki Széchenyi István, már minden hazafiúi dilettantizmust tapssal kell fogadnia, csak mert a bohóc külső alatt valóban érzik a nemes szív s a tehetetlenség méltatlankodása?

LÁTOGATÓ. Ó, nem, de megmondhatom-e? Nem fog megneheztelni rám a nemes gróf?

SZÉCHENYI. Ön nemesnek mond, s föltételezi, hogy nyíltságáért megneheztelek.

LÁTOGATÓ. Legyen hát. Én a gróf bírálatát erről az iratról azért tartottam olyan különösnek, mert Magyarországon elterjedt vélemény...

SZÉCHENYI. Hogy a könyv egy-két nézetében az én nézeteimre lehet ismerni. Ez nem is volna olyan rendkívüli, ismerve a hatást, melyet csekély munkám egyes nyugtalan elmékre tett.

LÁTOGATÓ. Több ennél. Egy s más dolgokban nem is a legrosszabb ítéletű elmék az egészben a gróf észjárására vélnek ismerni.

SZÉCHENYI. Azt akarja mondani, hogy connaisseurök szerint ez a jó szándékú, nemes szívből vérző s minden enyhítő jelzővel megcukrozható, de meg nem menthető politicsatiricai fércmű az én munkám volna?

LÁTOGATÓ. Több vitánál voltam jelen, hol e könyv csapongó gúnyja s a gróf ismert stílusa összehasonlított.

SZÉCHENYI. S azon bohóság jött ki, hogy ez az ide-oda darázstánc a szegény Rückblick írójának - vagy inkább íratójának - excellenciás feje körül csakis a Hitel és Kelet Népe szerzőjétől telhetett ki. Persze, miután egy kicsit több vagy kevesebb lett nála azokból a bizonyos kerekekből. *(A másik szoba ajtaján belépő vendégekhez.)* Entendez-vous? Ezen jeles hazánkfia, mellékesen Zala megye táblabírája, igen érdekes újságot hoz Magyarországból. *(Mialatt a vendégek üdvözlik egymást.)* A táblabíró úr szerint a haza egyes éles szimatú fiai, akikre, úgy látszik, átragadt valami az Albrecht főherceggel hazánkba bejött szimatoló tehetőségől, a híres Blicket a szegény bolond Széchenyi munkájának tartják.

LÁTOGATÓ *(kínlódva).* Engedelmet, nem a hóbortosságait tulajdonítják neki, hanem az igazságérzésnek azt a csapongását...

SZÉCHENYI. ...mellyel a Kelet Népében a nagy entuziaszta apostolt, Werbőczy és a filantropia gyermekét, a derék Kossuthot nyakon öntötte. Nem gondolja, táblabíró uram, hogy egy Kossuth után egy Bach: kissé nagy alászállás a vadászat tárgyában, olyan vadásztól, mint Széchenyi.

LÁTOGATÓ. Az ország sokkal több sebével emlékszik e vadra, semhogy Széchenyi egy pillantást sajnálhasson tőle.

SZÉCHENYI. Hallotta ezt, kedves Gutherz? Ezek a guláshúsevő magyarok nemhiába olvasták négyszáz éven át Cicerót... Ön tehát maga is azt hiszi, hogy a Blick itt készült ebben a bolondházban, ahol a házigazda színes papírsapkát hord, állítólag a hideg ellen.

LÁTOGATÓ. Nagyméltóságod tiltakozását hallva, ha hittem volna is...

SZÉCHENYI. Félre ne értsenek - ön és hazája fiai; a megboldogult indulatait én igen tisztelem. Mi lehet utálatosabb a földön, mint a képmutatásnak az a fajtája, mely nem elégszik meg az áldozat vérével; azt is el akarja hitetni vele, s főként a világgal, hogy ő a civilizáció belémarására tapadt a nyakára, s hogy azon ónos bágyadtság, mely minden tagját ellepte, nem a végső elgyengülés, hanem valami üdvözült lebegés könnyűsége. Ennek az exforradalmár, exminiszter és főként exhóhér Bachnak az ő önmagát osztályozó, bérelt tömjénű „Visszapillantása” valóban olyan remekműve a politikai arcátlanságnak, melyre egy „Pillantást” vetni - a fordulat, valljuk be, nem rossz, bár körülbelül az utolsó jó a könyvben - kevésbé epés embereket is fölkapathat a satíra előre-hátra rúgó szamarára, mint a mi emigránsunk lehetett ott a túrós csusza helyett a ködtől és széntől füstölgő Temze mellett. Sajnos, a fölháborodás önmagában - s a mi hősi életében is - nem mindig elegendő múzsa, s az ön műértő barátai nem éppen nagy bírálatot tettek a Széchenyi irányáról, midőn a szegény haldokló élcelődéseiben ráismertek.

LÁTOGATÓ. Bocsánat, én csak a hallottat mondtam el; otthon majd cáfolom, valahányszor alkalmam lesz rája.

SZÉCHENYI. Tegye. Bár bevallom, a föltevés, mely ebben a legendában rejlik, sok tekintetben hízelgő rám nézve...

GUTHERZ. Milyen föltevésre gondol, excellenciád?

SZÉCHENYI. Nos, hogy én beteg, vén ember létemre, a császári rendőrminisztériumnak szinte a markából ilyenféle csiklandós, s főként a saját nyakamat csiklandozó írásosckákat mernék a külföldre ki tudja, mely kalandos úton, tán széklábakban vagy követségi aktatáskában, kicsempészni. Mert hisz igen szép a Blick-beli száműzött gúnyja és felháborodása, de dühösségében a La Manche-csatornán kívül az a tudat is bátoríthatta, hogy az Egyesült Királyságokban egyelőre nem az osztrák császári felség rendőrkopói és besúgói, hanem a „Habeas Corpus” óvja a polgárok életét. Énnem azonban igazán Plutarkhoszba illő hősnek, vagy a zártabb osztályokra átszállítandó bolondnak kellene lennem, ha e „Visszapillantáson” fölgerjedt „Pillantásomban” a császári ház óvó közelsége meg nem gátolt volna.

LÁTOGATÓ. Éppen ez az, amit az emberek csak egy Széchenyi Istvánról mernek feltételezni. (*Hirtelen, boldog gyanival.*) Ó, gróf úr, én nem szoktam ember előtt leborulni.

SZÉCHENYI. Sőt, Isten előtt sem, minthogy ön nyilván kálvinista vagy legalábbis lutheránus.

LÁTOGATÓ. De az én szívem úgy tele van. Valami fényes köd... S most, midőn...

SZÉCHENYI. Menjen ön haza, és mondja meg honfitársainak, hogy ha a birkák gyapját el is kell adni mielőtt kinő, valamit mégiscsak nyertünk ezen a tenger szenvedésen. Főúrtól a póríg, magyartól a tótig és oláhig soha e föld népe olyan egységes nem volt, mint most, a Bach-féle üdvözítés gyűlöletében.

LÁTOGATÓ. Megmondom és hitfeleimnek is elmondom, hogy a lutheránusoknak is van már Lorettójuk és Mekkájuk. Itt, ebben a házban. (*Meghatottan el.*)

SZÉCHENYI. Szegény jó birkakölcsön- és Széchenyi-zarándok! Hány disznótort fog ez otthon belőlem szóval eltartani.

GUTHERZ. Én csak azt szeretném tudni, hogy amikor a Mariahilfre beér, mit gondol a Blickről.

ZICHY GÉZA. Mostohaatyám szereti az embereket misztifikálni. Ez az adott körülmények közt veszedelmes lehet.

BÁRÓ JÓSIKA. Ezt jegyezném meg én is. A Blicket nemcsak Magyarországon tekintik Széchenyi művének. Én komoly udvari emberektől hallottam ezt a képtelen mesét. Az ilyen tréfálkozás s egy ember fölgyúlt képzelete az adott helyzetben...

SZÉCHENYI. A végén még holmi plagizátorhírbe hozom magam. Magamhoz ragadva a rendőrminisztérium és egyéb mecénási intézmények szemében a Blick szerzői dicsőségét.

GUTHERZ. Mint előbbre a Blick szerzője a Széchenyi István tekintélyét.

JÓSIKA. A figyelem a döblingi menhelyre föl van híva. Amióta maga az osztrák miniszterelnök is megfordult itt...

SZÉCHENYI. S elvitte színes sapkáim egyikét, melyek azóta is ott tarkállnak az államminiszter úr fején.

JÓSIKA. Az olaszországi vereség után komoly udvari körök is hajlottak arra, hogy Magyarországot a magyar konzervatívok segítségével pacifikálják.

SZÉCHENYI. Sajnos, a császári udvar azon tanulók közé tartozik, akik a leghatásosabb tanulságokat azon felül szokták levonni, amely bürokrata pályájukon is a legjobban kifejezett. Főként, ami a magyar pacifikációt illeti. Herceg Metternichet huszonháromban az olasz forradalmárok bírták rá, hogy a magyar alkotmányt tanulmányozza. Ezernyolcszázharmincban pedig a Bourbonoknak kellett köszvényes lábaikat futóra fogni, hogy Magyarország megbékéltetése eszébe jusson. A megfelelő tanulmányi serkentés most is megtörtént, az osztrák ház azonban ebben az alulról adagolt pedagógiában oly edzettségre tett szert, miszerint fél évvel Solferino után az egész „von hinten und unten” tanult magyarbarátság elmúlt s mint a protestáns ügy s a szegény Zsedényi esete is bizonyítja, a kormány most a magyar konzervatívok közt keresi azon vérmes elemeket, akiken afféle országgyűlési ifjakként, a maga összeszedett erélyét elverheti. Mit szól ön, Gutherz doktor, Zsedényi letartóztatásához?

GUTHERZ. A császári udvarnak sokkal lesújtóbb véleménye volt a magyar konzervatívokról, mint nekünk, szabadelvűeknek. S az ember semmin sem bosszankodik fel úgy, mintha az, amit *eszközének* hitt, visszarúg rá.

JÓSIKA. Ami megint csak azt bizonyítja, hogy a figyelem a magyar konzervatívokra föl van hívva. Egyes kormányférfiak tapogatózásai azt is megmutatták, hogy ha mi vagyunk azon fül, melybe a béketerveket belé lehet sügni, Széchenyi István azon idegszál, mely ezt a fület a nemzet szívével összeköti.

SZÉCHENYI. Miből következően igazi osztrák bölcsesség volna ezt az idegszálat egy műtéli bravúrral elmetszeni.

JÓSIKA. Én csak bizonyos óvatosságot ajánlok. A gróf csupa füst és szikra modora többet sejtet, különösen egy mindig gyanakvó hivatalnok szemében, mint ami valóban rejlik mögötte.

GUTHERZ. Én éppen ellenkezőleg azt hiszem, hogy a gróf modorában megvan az a rapszodikusság, melyről egy osztrák udvaronc el sem hiszi, hogy valami komoly dolog lapuljon mögötte.

SZÉCHENYI. A kettő meglehetősen egyre megy. S ha a felsőbb körökben nézeteltérés volna arra nézve, hogy Széchenyi István veszedelmes vagy ártatlan bolond-e, a rendőrminiszternek vannak teremtményei, akik abból élnek, hogy az ártatlanokat veszedelmeseknek tüntessék fel. *(Gutherzhez fordulva.)* Az ön veje, Görgen doktor nem tett még célzást arra, hogy a rendőrminisztérium újabb külön ápolói osztályt állított föl hideg lepedők és más effélék alkalmazására?... S hogy esetleg itt Döblingben is működnek ilyen kettős lények, akik befordítva ápolók, kifordítva pedig rendőrspiclik.

GUTHERZ. Nem, s nem is hiszem, hogy Görgen tudtával...

SZÉCHENYI. Nem, ezt én sem tételeztem föl. Bár az osztrák kormányhatóság semmiben sem vitte olyan sokra, mint az emberek kölcsönös ellenőrzésének a rendszeresítésében. Apa fiút, jegyes jegyest, árnyék a gazdáját: mindenki ellenőriz valakit, s ha a gondviselés netalán mese volna, az osztrák rendőrminisztérium aktáiban legalább kísérlet történt a megvalósítására.

GUTHERZ. Szerencse, hogy én osztráknak német vagyok, s így e kép miatt nem kell patriotizmusomban sem sértve, sem megszégyenítve lennem.

SZÉCHENYI. Nem, semmiképpen sem. Én önt igen tisztetem, s ezt a barátságomat csak fokozza az az enyhe csiklandás, melyet egy magyar egy osztrák liberálissal szemben érez. Mi ebben valami fából vaskarikát szimatolunk.

GUTHERZ. Mint ápoló és rendőrspicli. No, nem szeretnék annak az ápolónak a helyében sem lenni, akiben ön egy rendőrt gyanít.

GÉZA. Ahogy mostohaatyámat ismerem, a polizei-gondviseléstől való félelem sem tartja őt vissza, hogy egy ilyen gyanús alak előtt minden elképzelhető gyanúba bele ne kavarja magát.

SZÉCHENYI. Egy ilyen nagy bolondnak, kedves Géza, nagyon sokféle sportra van szüksége. *(Az indulóban levő Jósikához.)* Már látom, tükön áll, báró. Sokallja az én csupa füst-szikra modoromat.

JÓSIKA. Nem, de még oda szeretnék érní a Burgtheaterbe az első szünetre.

SZÉCHENYI. Mi megy? Schiller? A derék bécsiek legalább a színpadon lássanak férfiakat. *(Gutherzhez.)* Ön nyilván fölmege még a leányához. Nem vinné fel ezt a könyvtokot? Géza fiam majd beviszi önt a fogatán.

GUTHERZ *(megnézi a tokot, mosolyogva).* Konfucius?

SZÉCHENYI. Igen, Konfucius és Shakespeare a postás köztem és Madame Görgen közt. *(Gézához.)* Isten veled, Géza. Találkozol ma mamával? Kérlek, nyugtasd meg, ő mindig talál valami nyugtalankodnivalót.

(Jósika, Gutherz, Géza el. Béla és Széchenyi egyedül maradnak.)

SZÉCHENYI. Sokat hallgattál ma, mon cher.

BÉLA. Büntársi hallgatás. A tapasztalatlan cinkos okosabb, ha hallgat.

SZÉCHENYI. S a fiúi diszkréció hallgatása. Mit szóljon egy gyermek, aki visszajáról látja a színpad falakat, melyek közt apja a szeszély sűgőkönyve szerint komédiázza a hazafit, összeküvöt, bolondot, misztifikátort, állam- és természetbölcset.

BÉLA. A színpad hátulról sem szégyellnivaló.

SZÉCHENYI. Egy apa mégis nyugodtabb képzetekkel szokta fia szívébe beírni magát.

BÉLA. Mi megszoktuk, hogy két természet vesz körül: egy a csillagoké, a másik atyánk. Kiszámíthatatlanságukban ugyanaz az erő.

SZÉCHENYI. Ég és atya: egy Zeus szóval. Apának kétes bók. S ha ezen szeszélyes atya téged úgy kap föl s ránt ki pályádból, hogy unott óráidban, emlékkönyvek helyett Spielberg és Kufstein falaira karcolgatod monogramodat...

BÉLA. Atyám szokta mondani, hogy emlékezetem erősebb, mint képzeletem.

SZÉCHENYI. Ebben az esetben azonban képzeleted talpa alatt már ott is a parázs, mely ugrani tanítja. Vagy azt hiszed, Thierryék beérik azzal, hogy Londonban megjelent egy könyv, mely az ő taréjukat s egyéb férfúi járulékaikat ekképp megnyirbálja; másrészt itt ül Döblingben, biztos zár alatt egy hóbortos ember, akit mindenki e könyv szerzőjének tart. Nem, barátom, egy rendőrminisztertől nagy logikai ugrások nem várhatók, de idővel mégiscsak fölteszi a kérdést, hogy e borsos fűszer milyen borítékban és jelige alatt jutott ki a brit piacra. A te angol-országi utad nagyon is egyszerű magyarázatot szolgáltat mindenre.

BÉLA. Magyarázatot igen, de bizonyítékot nem.

SZÉCHENYI. Ügynökeik eddig már kinn szimatolhatnak a nyomdában.

BÉLA. A kézirat meg van semmisítve, s a nyomdával csak a lord érintkezett.

SZÉCHENYI. Aki a tényeket ismeri, nyomot is talál.

BÉLA. Atyám tudja, hogy mint gyermek, oroszlánvadász akartam lenni.

SZÉCHENYI. A beteg oroszlán fia - oroszlánvadász.

BÉLA. S ha apám nemes céljait nem tekinteném, a sportág izgalma megfizetett a kockázatért.

SZÉCHENYI. Igen, te egy büntény izgalmához jutottál, ártatlanul. S ha a rács mögé találsz kerülni, az egész világgal azt mondhatod: a gyermeki szófogadás juttatott ide. De mit mondjak én, aki a gyermeki engedelmisséget használtam föl arra, hogy bőrükbe nem férő bosszankodásaimmal egy-két úrnak alágyújsak.

BÉLA. Engedje meg, atyám, hogy ebben a dologban nagykorú legyek, s mint férfi s ne mint fiú vállaljam részemet.

SZÉCHENYI (*elgondolkozva*). Akárhogy is van: vállalni kell. Az erény, különösen Ausztriában, olyan gyönyörűség, amelyért előbb-utóbb benyújtják a számlát. S mi neveltségesebb s megvetésre méltóbb, mint egy rossz idegzetű hős, aki a hőstett gyönyörével részegre issza magát, s midőn fizetni kéne érte, mint az ocsúdó részeg, szepeg és szabadkozik.

BÉLA. Én nem hiszem, hogy az osztrák kormány a mai feszült helyzetben atyámhoz hozzá merjen nyúlni. Ez annyi, mint Magyarországra csóvát dobni.

SZÉCHENYI. Esztelenség; de épp ez teszi valószínűvé, hogy öfelsége bölcsei megcsinálják. Én a legkényelmetlenebb holmikát a Zsedényi-hírre mindenesetre eltüntettem. A Times-beli cikkeknek nem maradt nyomuk?

BÉLA. Ahogy atyám kívánta, megsemmisítettem őket. Az attasénak csak a másolatokat adtam át.

SZÉCHENYI. Szép dugáru egy diplomáciai futár táskájában. Őt elég óvatosnak tartod?

BÉLA. Atyám jobban ismeri az angolokat.

SZÉCHENYI. Nos, akárhogy lesz: el fogjuk viselni. Én meglehetősen elhasználtam már az idegeimet, s a te oroszánvadász nyugalmadat némi erkölcsi tornával kell a Széchenyi István maradványaira ráerőszakolnom. De még van bennem annyi a katonából és színészből, hogy egy osztrák rendőr nem fog remegni látni.

BÉLA. Erre nincs is atyámnak oka.

SZÉCHENYI. Vederemo. Örülök, hogy ilyen férfiasnak találtalak. Juttass ebből az optimizmusodból szegény anyádnak is. S itt ne felejtsd a jó Gutherz doktort. Ő az a gramm arany, melyet egy mázsa Ausztriából kell kimosni. Egy osztrák, aki szégyelli magát a rajtunk törtétekért.

(Béla apját megölelve elmegy. Széchenyi egyedül marad; nyugalma eltűnik, föl alá járkal a szobában. A Blicket fölveszi; az íróasztalfiókba rakja; aztán az ablakhoz lép, s a beállt szűr-kületet nézi. Az ápoló csöndesen belép, Széchenyi felé megy. Az csak akkor riad föl, amikor már mellette áll.)

SZÉCHENYI (*föltrezen*). Maga mit keres itt?

ÁPOLÓ. A terpentines belégzés. Most készítem el?

SZÉCHENYI. Miféle belégzés? Ja, a Goldmark inhalátora? Ért maga az ilyesmihez?

ÁPOLÓ. Méltóztatott látni a bizonyítványaimat.

SZÉCHENYI. Ah, a bizonyítványok. Azok könnyen készülnek ma. Azt szeretném, ha a termete egy kicsit ápolóibb volna. Meg tudna fékezni egy bolondot? Például, ha én most dühöngeni kezdenék.

ÁPOLÓ. A gróf úr nem kezd el dühöngeni.

SZÉCHENYI. Nem azt kérdem, fogok-e, hanem, hogy ha most fojtogatni kezdeném, mit csinálna? Mosolyog? Vigyázzon, ha én gyenge is vagyok, a kétségbeesésem erős! Egyszer, amikor még fekvő beteg voltam, éjjel nyitva maradt az ajtó - mert rend az mindig volt ebben a házban -, s egy eltévedt bolond benyitott rám, és fojtogatni kezdett. Akkoriban a teát is más adta a számba, a megrohant kétségbeesése azonban a földre teperte őt. Így vigyázzon rám.

ÁPOLÓ. Nem tetszett megmondani, hozhatom-e az inhalátort.

SZÉCHENYI. Az a kívánságom, hogy a régi ápolóm hozza be.

ÁPOLÓ. Ahogy parancsolja, gróf úr. *(El.)*

(Miközben kimegy, Görgen kopogtat és jön.)

GÖRGEN *(kövér, lihegő ember, aki most kissé izgatott is).*

SZÉCHENYI. Hallottam, főorvos úr, többször keresett már ma.

GÖRGEN. Igen, de vendégei voltak a gróf úrnak. Délelőtt a Zichy és Károlyi család, délután a kancellár, majd apósom... egy Zala megyei nemes.

SZÉCHENYI. Mintha sokallaná a vendégeimet. Csak nem az egészségemért aggódik?

GÖRGEN. Legföllebb közvetve. Szabad őszintén beszélnem?

SZÉCHENYI. Ez újdonság lesz köztünk, Görgen doktor. De mért liheg? Ez már nem az ön megszokott lépcsőlihegése. Bocsásson meg, hogy föl kacagok, de egy kövér ember fölindulása mindig rettenetesen mulatságos. A jószágigazgatómmal volt valami baj? Anyagiak?

GÖRGEN. Nem, nem ilyesmi. A gróf úr emlékezni fog, hogy még az ősz végén egy kérést intéztem gróf úrhoz a látogatásokat illetően.

SZÉCHENYI. Igen, hogy a lehetőség szerint csökkentsem a látogatóim számát. Ön félt, hogy az intézetét rossz hírbe keverem.

GÖRGEN. Azt azonban nem mondtam meg egész határozottan, hogy mért kértem erre.

SZÉCHENYI. Sok épeszű ember nyilván kiforgatja szakrális jellegéből az efféle házat.

GÖRGEN. Akkoriban a rendőrség egy magas rangú tisztviselője volt kinn nálam, s föl kért, hogy listát vezessek nagyméltóságod vendégeiről.

SZÉCHENYI. És ön vállalkozott erre a spiclimunkára?

GÖRGEN. Ismerve az osztrák rendőrség s az osztrák intézmények viszonyát, ez nem kérés volt, amelyre vállalkozni lehet...

SZÉCHENYI. ...hanem parancs...

GÖRGEN. ...amelyet kijátszottam... A kényesebb vendégek nem kerültek be a jelentésbe.

SZÉCHENYI. Ezt elég helytelen volt meg nem mondania nekem.

GÖRGEN. Mint orvos, mindenekelőtt valónak tartom excellenciád nyugalalmát.

SZÉCHENYI. Ön nagyon ért hozzá, Görgen doktor, hogy a tulajdon háta mögé bújjék. Valahányszor mint barát, árulást követ el, a doktort tolja maga elé... S most mért van így fölindulva? Mert nem hiszem, hogy egy lelkiismeret-furdalásban eltöltött éjszaka hozza így elém.

GÖRGEN. Igen kínos felfedezést tettem, gróf úr. A gróf szolgálatára rendelt két ápoló közül az egyik...

SZÉCHENYI. Rendőrkém! Épp az imént tornásztattam meg kicsit az idegeit.

GÖRGEN. Az imént? De hisz az imént János volt benn.

SZÉCHENYI. Hát kiről beszél ön?

GÖRGEN. Mátyás.

SZÉCHENYI. Mátyás? A régi Mátyás? Lehetséges ez?

GÖRGEN. Goldmark doktor kétségtelen bizonyítékot szolgáltatott.

SZÉCHENYI. Mátyás? Az én belélegeztetőm? Ó, Ausztria!

(Kocsidübörgés a ház előtt. Széchenyi, aki az ablaknál áll, kinéz. Görgen egy székre ül, s tenyerébe hajtja a fejét.)

GÖRGEN. Kétségbe vagyok esve, gróf úr.

SZÉCHENYI *(mereven áll az ablaknál).* Ön mindjárt még jobban kétségbe lesz esve, Görgen doktor. *(Mátyáshoz, aki az inhalátorral belép.)* Ismeri ezeket a kocsikat, amelyek most a ház elé állnak. A szürkület már elég sűrű, de vannak dolgok, amelyeket az ember a homályon át is fölismer. No, meressze csak egy kicsit a szemét. Nem ver önben melegebben a szív? Miféle kocsik azok?

MÁTYÁS. Azt hiszem, gróf úr, a császári rendőrség kocsijai.

(Függöny)

MÁSODIK FELVONÁS

(Ugyanaz a szoba reggel. Az íróasztalon még ott a lefolyt viaszú karos gyertyatartó, melynél az összeszedett iratokat lepecsételték. Az egyik gyertya még ég, de a világosságban alig látszik a lángja. Az ablaknál levő láda nyitva, Brach egy nyaláb könyvet rak bele. Kihúzott fiókok, kicsapott szekrényajtó, elmozdított székek jelzik a házkutatást.)

SZÉCHENYI *(a belső szobából jön, házikabát, papucs s egy másik színes sapka. Észreveszi az égő gyertyát.)* Ez meg itt égve maradt. Őrzi a hajnali jegyzőkönyv emlékét s az írnok úr piszkos gallérját, amint fölébe hajol. *(Ledörgöl egy foltot az íróasztalról.)* A pecsétviasz csöpögtetésében, úgy hittem, nagyobb mesterek. Az egész asztalt összecöpögtették. De hová tűnhetett el a grófnő dobozának a kulcsa? Az az egy pont volt, amikor a rendőrtanácsos úr majdnem kihozott a sodromból. „Kénytelen leszek erőszakkal fölnyitítani.” - „Azt ön nem fogja tenni. Tessék elvinni, s a költségemre kinyitítani.” Különben kölcsönösen megőriztük a chevaleresque hangot. Mit szól hozzám, Brach, ebben az új szerepkörben?

BRACH. A gróf úr a körülményekhez képest igen nyugodt volt.

SZÉCHENYI. A körülményekhez képest! Ismeri maga, Brach, a körülményeket?... Képzelem, ez a várostrom milyen feltűnést keltett odaát, a bolondkollégáknál. Minden ablak alá egy zsan-dár, a személyzet egy folyosóra beszorítva. Az osztrák rendőrségben mindig volt némi honvágy a stratégiai dicsőség után. Tudja, mit mondott nekem ez a báró Felsenthal? „Nagyon lekötelez, gróf úr, hogy a kötelességét teljesítő hivatalnokban észrevette a nemesembert.” Mert egypár elismerő szót írtam a jegyzőkönyv aljára.

BRACH. Vannak foglalkozások, amelyeket az ember szeret elfeledni... Nem feküdne le mégiscsak, gróf úr?

SZÉCHENYI. Gondolja, hogy vízszintes helyzetben a sérelem könnyebben viselhető? *(Az íróasztalon rakodik.)* Ha Kiss Márton, a titkár megjön, azonnal küldje be hozzám. Levelet fogok diktálni, többek közt a rendőrminiszternek. A grófnő dobozát és a Jósika- emlékiratot vissza kell kapnom.

BRACH *(fölszed egy feketekávés csészét, s kifelé indul).*

SZÉCHENYI. Várjon csak, maga azt mondja, hogy Görgenéknél kezdtek.

BRACH. A rendőrtanácsos úr tőlük jött le hozzánk.

SZÉCHENYI. Elképzelem a nagyszerű madame-ot. Jó szerencse, hogy a rendőrség közegei nem azonosak azokkal a tündérekkel, akik a halandók jó és rossz kívánságait teljesítik.

GÖRGEN *(izgatottan jön).* Bocsánat, gróf úr, hogy csak így betörök.

SZÉCHENYI. Megértem, Görgen doktor, hogy nyugtalankodik miattam. Egy ilyen éjszakai vizit jobb pulzusú betegeket is kihoz a sodrúkból.

GÖRGEN. Gróf úr jókedvében van.

SZÉCHENYI. Miért ne? Az irkáimat elvitték, de találtam valamit, ami minden haszontalan stílusgyakorlatnál többet ér. Nem is kérdi, hogy mit? Egy férfit önmagamban.

GÖRGEN. Örülök, hogy a gróf úr így fogja fel. Én a magam helyzetét nem látom ilyen biztatónak.

SZÉCHENYI. Egy ilyen szegény beteg, mint én, akinek amellet egy Széchenyi István van a hátára varrva, nem is az üldözéstől fél: a maga gyengeségétől, hogy az napvilágra kerül. Nos, én túl vagyok rajt; szerencsésen túlestem az első Polizei-tűzkeresztségen.

GÖRGEN. Az intézetem azonban alighanem rámegegy erre a tűzkeresztségre.

SZÉCHENYI (*az íróasztal mellé ül, papírt vesz elő*). A baj sokkal jobb, mint az elképzelése. Tudja, mit mondtam ennek a baron von Felsenthalnak - aki nem átall a mások ládáiba nyúlni -, amikor a könyvszekrényemhez lépett? „Ön bizonyára tiltott könyveket keres? Nos, mind azok. Amiket önök nyomtatnak, azt nem érdemes elolvasni...” (*Írni kezd.*)

GÖRGEN (*egy kis hallgatás után, elkeseredve*). Legalább a feleségemet hagyta volna ki, gróf úr, ebből a kellemetlen ügyből.

SZÉCHENYI (*írni kezd, színlelt szórakozottsággal*). Ah, szegény madame! Képzelem, milyen fejfájása van ez után az éjszaka után.

GÖRGEN. Én azt hittem, a gróf úr a könyvtokokban csak apró mindennapi kéréseket küldözget hozzánk. Konfuciusban, amikor legutóbb felnyitottam, egy zokni volt. Olyat óhajtott gróf úr beszerezni.

SZÉCHENYI (*kissé fölnéz az íráshól, meghökkenve*). A könyvtokokat is fölfedezték?

GÖRGEN. A feleségem igen okosan azonnal megmondta. Igen, szokott küldözgetni írásokat; udvariasságból átveszi őket, anélkül hogy elolvasná.

SZÉCHENYI. A nők mindig így voltak az írásaimmal.

GÖRGEN. Elképzelheti, gróf úr, kétségbeesésemet, midőn a kis Shakespeare-ből a Blick került elő, a Konfuciusból pedig valami Diatribe, gondolom, jó borstörés az ausztriai sajtóról.

SZÉCHENYI. Ez mint férjet tökéletesen megnyugtathatja önt. (*Hátba veri.*) Ej, ne üljön ott olyan savanyúan, doktor Görgen! Ha hirtelen bejönne valaki, azt hihetné, én vagyok az orvos s ön valami megvigasztalhatatlan mánia-depressatoriás beteg. Gondoljon a helyre, hogy hol vagyunk, és legyen filozófus. Mondja meg, kérem, madame-nak is, hogy szívesen látom mindkettőjüket ebédre.

GÖRGEN. Alig hiszem, hogy a feleségem efféle ebédéről hallani akarjon.

SZÉCHENYI. Úgy mondja meg, hogy eddig őt az apja lányának tartottam, s nem akarom azok közé a nők közé sorozni, akik összetévesztik a csapást és áldozatát.

KISS MÁRTON (*egy nagy gallérban, kókadtan*). Brach mondta, hogy azonnal jelentkezzem a gróf úrnál.

SZÉCHENYI. Igen... már megírtam magam. Egypár sort Thierry rendőrminiszterhez. (*Görgennek adja.*) Lesz szíves továbbítani.

GÖRGEN (*átveszi a levelet, de tétován ülve marad*). Nem világosíthatna föl, gróf úr, hogy mit várhatok ennek a házkutatásnak az eredményétől? Az én helyzetem nagyban függ attól, hogy mit találhattak.

SZÉCHENYI. Ön azt akarja tudni, hogy egyáltalán *lehetett-e* valamit találni. Csodálom, hogy osztrák létére ilyen kevéssé ismeri a rendőrség génuszát. Ahová a rendőrség ekkora készült-séggel kivonul, ott nem *lehet*, de *kell* valamit találni. - Hallotta már, Kiss, hogy kibolhásztak bennünket?

KISS. Igen; a városka is tele van vele.

SZÉCHENYI. Úgy? Döbling? S mit mondanak a derék felsődöblingiek?

KISS. Hogy valami pénzhamisító társaságot lepleztek le a Görgen-intézetben.

SZÉCHENYI. Hallja, hallja ezt, Görgen? Így terjed a jó hír. Csak ön akarja makacsul a valóságot tudni. Például, hogy én írtam-e a Blicket? De ha én írtam is, mért volna jó azt önnek tudni? Hogy a rendőrségnek legyen mit kiszedni? Az olyan ember részéről, mint ön, a tudatlanság a legnagyobb bölcsesség. S ön olyan bölcsnek mutatkozott eddig. *(Nyugalmat erőltetve a sakkot állítja. Kisshez.)* Játsszék a feketével... S üljön, mintha maga volna a végzet... Mától fogva a végzettel folyik a sakkparti.

GÖRGEN. Remélem, hogy később közlékenyebb hangulatban találom, gróf úr. Nem lesz így kizökkenve.

SZÉCHENYI. Nem tudom, kettőnk közül melyikőnk zökkent ki, kedves Görgen... Ejnye, Kiss, miféle húzás ez? Vegye rögtön vissza.

GÖRGEN. A viszontlátásra, gróf úr.

SZÉCHENYI. Mes respects à madame votre femme.

GÖRGEN *(kimegy).*

SZÉCHENYI. Most meg a lovát rakja a paraszt elé. - Mi van magával, Kiss?

KISS. Nálam is házkutatás volt.

SZÉCHENYI *(meghökkenve).* Magánál?

KISS. Nem akartam előtte mondani.

SZÉCHENYI. S a kézirat? Amit tegnap elvitt?

KISS. Egy kis bőröndbe csúsztattam, a fehérnemű közé, azt gondoltam, ott jó helyen lesz.

SZÉCHENYI. S elvitték, persze.

KISS. Hiába mondanám, hogy nem.

SZÉCHENYI. A nagyot? A napló formájút?

KISS. Amelyik 1857 novemberében kezdődik.

SZÉCHENYI. S amelyet maga az ingei közé dugott, hogy ott biztos helyen lesz? *(Hosszú hallgatás.)* Másolt már belőle valamit?

KISS. Az első húsz oldalt.

SZÉCHENYI. S tudja, mi az, amit oly bölcsen elrejtett?

KISS *(megszégyenülten hallgat).*

SZÉCHENYI. Kiss, maga egy bölcs számár. *(Csendesen összedönti a sakkot, föláll, s föl-alá járkál a szobában.)*

KISS *(halkan).* El vagyok keseredve, gróf úr... De ha szabad egy megjegyzést megkockáztatnom...

SZÉCHENYI *(megáll és ránéz).*

KISS *(alázatosan).* Az az oktavo kézirat, amint láttam, egy napló. Napról napra van vezetve. Elég mély bepillantást enged az írója lelkébe. De csak a lelkébe.

SZÉCHENYI. Azt akarja mondani, hogy ezen a léleknek nevezett színpadon még a zsarnoki monarchiák polgárainak is joguk van véres kezű gyilkosokként beszéltetni a császárt és miniszterét? Hogy a párnánkba harapott szó akasztófája lehet a hóhérnak, aki az akasztófát a legderekből családok címerébe beiktatta.

KISS. Legalábbis hallatlan dolog, hogy egy naplóért pörbe idézzenek.

SZÉCHENYI. Ez igaz, de napló-e a napló a Kiss Márton bőröndjében? Ne felejtse el, hogy ezeknek az uraknak, ha egyszer már kivonultak, találniuk kell valamit. Palmerstoni vagy napóleoni levelet, amit reméltek, nem találtak. Két példány Blick, az ott van náluk; de e ház s az angol nyomda közt hiányzik a bűnügyi láncszem. Most nyílik meg a maga koffere. Íme, a hiper-Blick - amelynek csörgőkígyó mérgéhez képest a valódi Blick szelíd vízisikló -, útban a másolón át valamely szász vagy angol nyomda felé!

KISS. Bocsánat, én nem látom itt az összefüggést.

SZÉCHENYI. Mert, maga, Kiss, semmit sem lát. Én azonban új Laokoonként állok itt magával szemben, s testemet ellepi az egyre jobban szorító borzalom nyirka.

GRÓFNŐ (*hangja az előszobából*). A gróf fenn van?

BRACH (*hangja*). A titkárral sakkozik.

SZÉCHENYI. Ez a grófnő és Béla. (*Kisshez.*) Egy szót sem, senkinek.

(*A grófnő feldobott fátyollal, utána Béla.*)

SZÉCHENYI. Crescence! (*Felindulásában, majdnem a mellére veti magát, aztán csak a homlokát simogatja meg.*) Milyen sápadt vagy! Egy angyal feldúlt arcából - vádbeszéd.

CRESCENTIA (*megtapogatja, de éppen csak érintve*). Nem történt bajod? Ó, ezek az újságírók! Mindig rettegtem tőlük. Jönnek a hódolatukkal, s az, hogy Döblingbe bejáratosak, új utakat nyit intrikáik számára.

SZÉCHENYI. Intrika, újságírói... Micsoda fogalomzavara megint az ártatlanságnak.

BÉLA. Mama Kecskeméthyre és Hollánra gondol. Őneki, aki ír, s nem gróf, mind újságíró.

SZÉCHENYI. S hogy kerülnek ők ebbe? Ők adtak föl?

CRESCENTIA. Ah, mit tudom én. Az írás ma veszedelmesebb, mint a gyújtogatás. S te még fel sem gyógyultál egészen.

BÉLA. Mama naivitása kulcs a rendőrség naivitásához. Ők is az „újságírók” ingeit túrták fel.

CRESCENTIA. Juliette-tel voltam az operában. Utána még elbeszélgettem Hopffal, az érsek titkárával. Volt két óra, mikor hazaértem. Egy házmesterféle akkor magyarázkodik a portással. A maga kis zsidója, hogy is hívják, Falk, avizálja Bélát, hogy nála házkutatás volt; jó lenne megtudni, mi történt Széchenyivel.

SZÉCHENYI. Házkutatás Falknál, Kecskeméthyénél?

BÉLA. Még a jó öreg Gutherznel is. Alighogy letettem őt, jöttek a rendőrök.

CRESCENTIA. Elképzelheted, mit álltam én ki hajnalig. Béla nem volt otthon, s nem akart kihozni. Millió dolog forgott a fejemben, ezek mibe keverhettek bele.

SZÉCHENYI. S most már nyugodt vagy? Nézd, én Kissel épp sakkoztam. A rendőrség átnézte kicsit a ládáimat. Sohasem árt, ha Isten és a császár időnként belenéznek az ember ártatlanságába.

CRESCENTIA. István, ne akarj eldajkálni engem. Házkutatás egy Széchenyi Istvánnál. Egy titkos tanácsosnál!

SZÉCHENYI. Ez a legjobb mód, hogy a császár a titkaimból tanácsot merítsen. Mondom, mama, az egész dolog nem érte meg, hogy te ebben a hűvös reggelben ide kocsikázzál... *(Szigorú oldaldpillantással.)* Béla elég rosszul tette, hogy kihozott. *(Az inashoz.)* Brach, egy forró teát a grófnőnek. *(Bélához.)* Menjetek át az ebédlőbe, nekem még egy levelet kell diktálnom Kissnek. Képzeld, a te sorrentói dobozod volt a fő hadizsákmány. Azt vissza akarom kapni.

CRESCENTIA. Azt hiszed, csakugyan nem lesz következménye?

SZÉCHENYI. Dehogynem. Megkapod a szokásos tavaszi náthádat. *(Betuszkolja a másik szobába. Béla visszamarad mentegetőzni.)*

BÉLA. Én megpróbáltam lebeszélni a mamát.

SZÉCHENYI *(halkan, de indulatosan).* Nem lebeszélni kellett volna, hanem otthon hagyni. Ti túlbecsülitek az én idegeimet.

BÉLA. Ő azt hiszi, a jelenléte segít.

SZÉCHENYI. S te tudhatod, hogy ha skorpiókkal ostromoznának, nem égne és ágaskodna úgy bennem, mint ennek az angyalnak a szétdúlt arcától és gyanútlan szavaitól. Az újságírók engem! Aki egy egész nemzetet csábítottam a forradalom útjára, s tíz akasztófát stafirozhatnak ki ma is felségsértéssel...

BÉLA. Ez beteges túlzás.

SZÉCHENYI. De a rendőrség túlzása. Hét házkutatás. Ekkora hálóval, ha nevetségessé nem akarnak válni, csak egy összeesküvést szabad kihúzniuk.

BÉLA. De hiszen nem találtak semmit. Atyám mondta, hogy a legfontosabbat időben eltüntette.

SZÉCHENYI *(Kissre néz).* Hm. Te elfelejtetted, hogy nem vagyunk magunk, s egy fültanú mindig a szívére vehet valamit. - Kiss, keresse meg Goldmark doktort, s figyelmeztesse őt, hogy mert rendőri felügyelet alatt állok, nem szüntem meg a betege lenni. Aztán menjen be a városba, s szedjen össze minden hírt a döblingi összeesküvésről.

KISS *(akar valamit mondani).* Gróf úr... *(Aztán elmegy a bátorsága.)* Igenis. *(Hirtelen kimegy.)*

BÉLA. A nagyszerű Kiss! Milyen furcsa mozdulatai vannak. Van valami közlenivalója, atyám?

SZÉCHENYI *(gondolatokba mélyülve áll, s csak a szó echójára riad föl).* Közleni? Nem. Már így is elég Laokoon-fiak vagytok. Ez a kígyó az enyém. *(Brach a teával átmegy a színen.)* Menj be te is a mamához, és tartsd vissza. Nincs lelkierőm a szent butaságait hallgatni. Mondd, hogy Goldmarkot várom... Megvizsgál.

(Béla be az ebédlőbe.)

SZÉCHENYI *(mozdulatlanul, a szakállába süppedt arccal áll a szoba közepén, aztán lassan megsimítja a homlokát. Az előszoba felől Goldmark doktor).*

SZÉCHENYI *(a belépő Goldmarkhoz).* Ha tengeri malac volnék, már meg kellett volna néznie ilyen kísérlet után.

GOLDMARK. A lélektan kísérletei lassúak, gróf úr. Aki túl hamar olvassa le őket, tévedésbe eshet az eredmény felől.

SZÉCHENYI. Vagyis ön időt ad nekem, hogy a rendőrminiszter úr olajában egy-két hetet még elfődögéljek. Akkor is érdemes lehet a pirulás kezdeti szakait megfigyelni. Némelyeknél az ilyen olajba főttető kísérletek eleinte enyhe izgalmi szakasszal, mondhatnám, mámorral járnak.

GOLDMARK. Ez azért van, mert ilyenkor még sok is az erkölcsi erő; kezdetben jól működnek az erkölcsi mirigyek.

SZÉCHENYI. Mirigyek?

GOLDMARK. Nem tapasztalta még, gróf úr? Ha veszélybe kerültünk, a lélek elkezd erkölcsöt secernálni. Olyasformán, mint a gyomor a maga nedvét, ha egy szép rostélyos hull belé. Többet is, mint amennyire szükség van.

SZÉCHENYI. Értem. De nem annyit, amennyi a rostélyos megemésztéséhez szükséges.

GOLDMARK. Milyen csillapítót parancsol, gróf úr? Brómot? Valeriánát?

SZÉCHENYI. Tán brómot. Az olyan, mintha az ember egy mázsa butaságot venne be egyszerre. *(Poharat tölt, Goldmark átnyújtja a port.)* Hogy is gondolják ezt maguk, a poraikkal és üvegcséikkel, Goldmark? Az embert körülfogja a sors, mint Nessust az ing vagy Laokoont a kígyó, s maguk beadnak neki öt gramm tompaságot. Hogy addig se próbáljon szabadulni? Ön ebben szakértő. Amint tudom, él ilyesmikkel.

GOLDMARK. Ha a kígyó képzelt, vagy a küzdelem, haszontalan - s nálunk ez a gyakoribb eset -, akkor ez a legokosabb. Az ilyen Nessus és Laokoon hasonlat különben is ritkán fedi a dolgot.

SZÉCHENYI. Tudom, tudom. Ön haragszik az irodalmi hasonlatokra. De mégis: nem okosabb volna-e, ahelyett hogy szegény beteget valami ásvánnyal a lábáról leütjük, inkább a vergődésében támogatni. Még ha képzelt is a kígyó. Az én esetemben például nem képzelt. Vagy azt akarja mondani, hogy a másik eset áll fenn, s a küzdelem...

GOLDMARK. A gróf úr kígyója a jelen esetben rendőrségi és nem ideggyógyászati kígyó.

SZÉCHENYI. Gondolja, hogy a lélek is tesz ilyen különbséget? *(Brachhoz, aki az ebédlőből átjön, s csöndben megáll.)* No, mi az, Brach?

BRACH. A reggeli az asztalon van.

SZÉCHENYI *(idegesen).* Ah, ez több, mint vérpad. Mondja meg, hogy dolgom van, elnézésüket kérem, reggelizzenek egyedül. *(Goldmarkhoz, aki vissza akar vonulni.)* Nem, ön maradjon csak. Engem nagyon érdekel mindez. Ön elmeorvosnak nagyon is rapszodikus. De mint bolondtárs, bocsásson meg, ha ezt ki tudná használni, nagyon jótékony hatással lehetne a betegekre. *(Témát keres, csak hogy ott tartsa Goldmarkot.)* Gondolkoztam az ön múltkori elméletén az irodalomról. Az irodalom a legveszélyesebb méreg, ilyesmit mondott. Irodalom nélkül tán bolondok sem volnának.

GOLDMARK. Bolondok igen. Inkább az a sok-sok ember, aki sem bolondnak, sem egészségesnek nem mondható.

SZÉCHENYI. Például mi ketten. S hogy bolondított meg minket az irodalom? Olyasformán, mint a derék manchai lovagot az ő kalandregényei?

GOLDMARK. Úgy, hogy a szerepek bolondjává lettünk. Egyik szerepből a másikba estünk, mint aki folyton csak ruhákat vált, s közben nincs is teste... sem élete.

SZÉCHENYI. Ez nagyon furcsán hangzik.

GOLDMARK. Gróf úr jobban ismeri a színészeket, mint én. Itt benn is akad közülük néhány. Ezek az emberek voltaképpen nincsenek is. Egyik alakításból a másikba esnek, anélkül hogy egy pillanatig ők maguk volnának. De tulajdonképpen nemcsak ők ilyenek, mindnyájan ilyenek vagyunk. Ők csak felületesebben, léhábban, gyorsabban csinálják. Az irodalom betege, az nem ilyen múltó és ártatlan trükkökben illegeti magát. Ő gyilkol, mert a tükörben Dantont lát. Liliomtipró lesz, mert megtetszett neki Casanova. S közben nem ő az, aki mindezt csinálja, csak az árnyékok, amelyek szállást bérelnek benne.

SZÉCHENYI. Én például itt ülök Döblingben, mint valami Oidipusz Kolonosban, s élvezem, hogy én vagyok, a sorscsapást - a szent berek hátborzongató védelmét.

GOLDMARK. Igen, és élvezzük a tehetetlenséget, a kínhalált is, mert egy távoli tükörből Hamletnek vagy Laokoonnak képzeljük magunkat.

SZÉCHENYI. Ebben igaza lehet. De rossz-e ez? Nem ezek a képek-e azok, amelyek a gyenge emberből is kicsalják a szép tetteket, s az megint másokat. Midőn én az akadémiát megajánltam - hisz hallott erről -, azt sem tudtam jóformán, mi az az akadémia. Ott álltam az akkori táblai ülések egyikén a hallgatók közt, s fölgyúlt bennem egy kép. Szóval, az ismert megajánlási jelenet, mely engemet s másokat egy pillanatra... de mondhatjuk, az egész életre magunk fölé emelt. - Vagy itt van ez a... Tegyük fel, sajnos, nem hízelelhetek magamnak vele, hogy a Blicket én írtam; hogy ebből a döblingi barlangból egy rossz pulzusú ember, akinek ön ismeri legjobban a gyengeségét - Európa színe előtt merészelt levelezni öfelségével és poroszlóival. Jó, belemegyek az ön komédiázási elméletébe. Ezt az embert nem a tiszta, visszatartóztathatatlan felháborodás kényszerítette ilyen nyaktörő dologba; hanem valamely irodalmi kép, Posa márki, vagy nem is tudom, mire gondol ön. Nem kell-e hálásnak lennünk ennek ellenére is a csábító kép s a komédiázási hajlam iránt, mely mégiscsak az igazságot gyújtotta föl, s - bár maga a gyufa elég bele - jelt tud adni egy nép számára, ekkora éjszakában.

GOLDMARK. A gróf úr esete kivételes. Állásán s tehetségén kívül egy fogékony nemzetet kapott, mely maga is most esik át az első olvasmányok mérgezésén. Az ilyen szerencsés esetben a szerepek huzamosabbakká válnak. A lélek életnek hiheti őket. A magunkfajta kicsiny fickó azonban, ha lemossa magáról a festéket, csak iszonyú ürességet és igen: félelmet érez.

SZÉCHENYI. Ez nagyobb fickókkal is megtörténik.

GOLDMARK. A tevékenység és a közérzet közt itt jön a kitölthetetlen hézag. Egy egyszerű ember tette olyan, mint a kő: kő a legközepén is. Az ilyené, mint a festett koporsó: kívül hatásos színek, s belül a porrá vált tetem, a kétségbeesés, a spleen.

SZÉCHENYI (*türelmetlenül*). Ön nem rosszul festi a betegséget. De nem tiszteletre méltó-e ilyen porlélekkel is a jó irányba hatni?

GOLDMARK. Csakhogy ez, épp a hatás, a kétséges. Mert hiszen ha az ember csak a maga számlájára csinálná... De ki tudja: nem egy anyát, nővért, feleséget áldoz-e fel hiúsága.

SZÉCHENYI (*szíven találva*). Ah.

GOLDMARK. A hiúság telhetetlen, s ha elpusztít valakit, olvasmányainkban készen vannak a bűnbánat, a lelkiismeret-furdalás, a megháborodás patronjai.

SZÉCHENYI. Szóval ezek is patronok? Komédiázás?

GOLDMARK. Föltétlenül! Egy bűnös Narcissus tetszeleg bennük. A tükörbe néz, s éhezve hízó kacérságát táplálja tovább.

SZÉCHENYI. Azt akarja mondani, hogy én...

GOLDMARK. A század, és nem az ön betegségéről beszélünk gróf.

SZÉCHENYI (*ingerülten*). De ön állandóan célozgat. Ön tudja hogy a grófnő itt van...

GOLDMARK. Honnan tudnám?

SZÉCHENYI. Láta a kocsiját. Az előbb az inas is jelentette. S van olyan gonosz pszichológus, hogy kitalálja, mi dül bennem.

GOLDMARK. Ez a feltevés, gróf úr... A gróf úr is elég jó pszichológus; érezhette, hogy magamról beszélek.

SZÉCHENYI. Én azt érzem, hogy ön valami ideggyógyintézeti Jágó szerepét akarja itt végigjátszatni velem: - előbb méltóságomat zúzza össze, aztán önvádamat locsolja olajjal, s midőn ennek lángja már homlokomon csap ki, a büntudatomon is gúnyolódni igyekszik.

GOLDMARK. Tiltakozom!

SZÉCHENYI. De vegye tudomásul, hogy én az ön szívtelen gyógmódjától nem rendülök meg. (*Az előszobából belépő inasnak, aki jelenteni próbál.*) Mit zavar? Nem látja, hogy a doktor úrral kezeljük egymást? - Én nem tudom, mi vagy ki bírta arra, hogy engem provokáljon, de kijelenthetem, hogy az ön lélektani elméletét visszautasítom, s nagy gyávaságnak tartom: egy ember túl érzékeny lelkiismeretét fosztani ki s használni föl ellene, hogy egy nemes tettet - igen, vegye tudomásul! - egy páratlanul nemes tettet, melyet az ön teóriái, sem Thierry miniszter ügynökei a mivoltából ki nem forgathatnak, bennem, a hősében megöljön. (*A grófnőhöz, aki a zajra Béla tartóztatása ellenére átjön.*) A grófnő is tudja meg, hogy én mindent mélyen megfontolva, a magyar nemzet leghívebb fiaként tettem, s a következményekért vele és a gyermekekkel szemben a mindenható Isten előtt is vállalom a felelősséget! (*A küszöbre meredt Brachra.*) Maga mit áll úgy odameredve?

BRACH. Lonovics érsek ökegyelmessége vár az előszobában.

SZÉCHENYI. Az érsek?! (*Az ajtóhoz, s már vonja is be.*) Kedves Lonovicsom! Ön Bécsben? Mióta?

LONOVICS. Tegnap délután...

CRESCENTIA. De hisz mondtam, hogy beszéltem a titkárával.

SZÉCHENYI. A legjobbkor! Száz évig lehet pap, és sohasem lesz ennyire az Isten követe. (*Crescentiához és Bélához.*) Gyertek be, kedveseim. Brach, az érseknek s nekem egy teát. (*A megsemmisülten álló Goldmarkhoz.*) Ön elmondta, amit az én helyzetemben Byron démona elmondhatott. De van egy hang, fölülről is. (*Be a többiek után.*)

(*Függöny*)

HARMADIK FELVONÁS

(Egy belsőbb szoba Széchenyi döblingi lakásán; kisebb az előbbinél. A hátsó falon ajtó az ebédlőbe, bal felé lehúzott zsalujú ablakok, jobbra egy kis ajtó a gróf hálójába. Az ablakok előtt óriási, saját szerkesztésű „praktikus” íróasztal, a hátsó falon könyvek, szobrok, metszettek, olasz, kínai csecsebecsék; a ládákon - kettő is van - színes sapkák, iratok. A színelőterében kis asztal, két karosszékkal, átmenet a biedermeier karosszék és a mai praktikus bútorok közt. A háló előtt a nézőtérnek háttal álló nagy öreg karosszék, oldalán lila zsákban a gróf fuvolája. A grófnál kisebb társaság van, Babarczy alezredes és Lonovics érsek a kis asztal mellett ülnek, Béla az íróasztalra kuporodik; Géza egy ládán ül, Széchenyin lila atilla; nem tud egy helyben megülni, a színelőterében áll. A szobát egy petróleumcsillár világítja meg.)

BABARCZY ALEZREDES *(kikeményített tiszt, a lába mellett kard, mellette egy számolyon a tiszti sapka).* A múlt nyáron az volt a hiba, hogy a francia császár és a hazai konzervatív körök közt nem volt meg az összeköttetés. A császár csak az emigránsok nézeteit ismerte.

SZÉCHENYI. Alezredes úr azt gondolja, hogy nekünk az osztrák hadsereg szuronyai fölött kapcsolatot kellett volna keresnünk az ellenséggel?

BABARCZY. Nem az ellenséggel, hanem a természetes szövetséggel. Politikában az ellenségem ellensége mindig szövetséges. S ha én nem használtam ki ezt a szövetséget, az osztrák kormány élt a mulasztással. Békét kötött Lombardia fölládozásával, hogy megtarthassa Magyarországot.

SZÉCHENYI. Ön most azt szeretné hallani, hogy a magyar konzervatívok nem olyan együgyűek, mint gondolja. Én azonban csak azt mondhatom, hogy a magyar konzervatívok az esztelenségig kényesek a becsületükre, s jobban félnek a felségárulás szagától, mint mindazoktól az erőszakosságoktól, melyeket egy felség, aki sajnos, csak a reményekben az, rajtuk elkövethet.

BABARCZY. A becsület elsősorban a haza iránt kötelez. S a haza helyzetét - ez mindenki előtt világos - csak a monarchia nemzetközi bonyodalmai változtathatják meg.

SZÉCHENYI. Ilyenre pedig egyelőre nincs kilátás.

BÉLA. Bécsben Juliette-éknél mást hallottam. Tavasszal új háború kezdődik, a császár nem nyugszik bele Lombardia elvesztésébe.

SZÉCHENYI. Juliette-ék, az ő asszonyi híreikkel!... Abba a pénzügyminiszternek is lesz egy kis beleszólása. *(A karosszéket megpróbálja előráncigálni.)* Ó, ez a szék. *(Béla odaugrik segíteni. Halkan.)* Vigyázz, agent provocateur! *(Egy pillanatra beleveti magát a székbe, aztán megint felugrik.)*

BABARCZY. Béla grófnak igaza van, mi katonák, tudjuk, hogy a háború elkerülhetetlen.

SZÉCHENYI. S ön fél, hogy a magyar konzervatívok megint késők lesznek lord Palmerston és III. Napóleon tájékoztatásában.

BABARCZY. Őszintén megvallva: nehéz föltételeznem, hogy erre nekem kell figyelmeztetnem őket.

LONOVICS. Ön nagyon bátor gondolatokat penget előttünk, alezredes úr.

SZÉCHENYI. S vagy nagyon bátor ember, hogy ilyeneket mer mondani, vagy nagyon biztos fedezetet érez a háta megett. Én, sajnos, sokkal jobban felhívtam magamra a rendőrminiszter úr figyelmét, semhogy ilyen kérdésekben véleményt mernék nyilvánítani.

BABARCZY. A gróf urat ért sérelem minden magyaron, sőt mondhatom: minden osztrákon, ostorcsapás.

SZÉCHENYI. Miért? Én nagyon is természetesnek tartom, hogy midőn császári alezredek ilyenféleképp beszélnek a külföld tájékoztatásáról: a rendőrség célszerűnek tartja az emberek levelesládáiba kicsit bepillantani. Báró Felsenthal csak a helyet vétette el, s az én jelentőségemet becsülte túl.

BABARCZY. Én nagyon sok körben megfordulok, de a döblingi házkutatás miatt mindenütt a legnagyobb felháborodást tapasztaltam. Egy tanár kollegám a katonaiskolában, aki különben nem nagy barátja a magyaroknak, azt mondta: a mi rendőrségünk lassan eléri, hogy az ember inkább kíván vadember lenni Ausztráliában, mint alattvaló Ausztriában.

SZÉCHENYI. Kérem, a rendőrség nagyon lovagiasan viselkedett. Emberséggel végezte a dolgát. Ezt rávezettem a jegyzőkönyvre.

BABARCZY. Igen, a kis Felsenthal büszkélkedik is vele.

SZÉCHENYI. Ó, ön Felsenthallal is szokott beszélni rólam?

BABARCZY. Természetesen csak másokon át.

SZÉCHENYI. Természetesen. S arról mi a véleménye az ön bennfentesének: mi fog énvelem történni?

BABARCZY. Erről nem volt szó. Különben is egész futólag...

SZÉCHENYI. Akkor mondja meg maga az alezredes úr, mint akinek a magasabb politika iránt olyan nagy érzéke van: ha rendőrminiszter volna, hogy intézne el engem? Pör? Méreg?

BABARCZY. Ilyen problémákat nem szoktam feladni magamnak.

SZÉCHENYI. Miért? Aki olyan merészen politizál, mint ön, annak nem árt az államraison szempontjait is figyelembe venni. A pör kétségkívül a legegyszerűsebb; csak kicsit kényelmetlen.

BABARCZY. Európai skandalum...

SZÉCHENYI. Nem beszélve a múltkori pesti lövöldözésről. Volna egy másik módszer: némely emberek igen gyorsan elszenderülnek. À la Jósika báró.

BABARCZY. Gróf úr azt hiszi, hogy a volt erdélyi kancellárt...

SZÉCHENYI. Nem, ezt csak úgy hasonlatképpen mondom... Tudja, mi történt Jósika báróval? Szarvasgombát evett egy régi barátjánál. Annak a barátjának történetesen épp rossz volt a gyomra, és nem evett. A kancellár reggelre rosszul lett, s délre a fejében levő összes Palmerston-leveleket és magyar memorandumokat átvitte a túlvilágra.

BABARCZY. Ez persze csak feltevés.

SZÉCHENYI. Sőt; üres gyanú. S akármi és akárhogy történt: gyanú fog maradni.

BABARCZY. Egy ilyen gyanú az osztrák kormány számára még veszedelmesebb lenne a Széchenyi-pörnél.

SZÉCHENYI. De valamit csak kell kezdeniök velem? Vagy azt hiszi, csak a port akarták lefűjni barátaim levelezéséről? Örökké nem küldhetnek ápolókat és agent provocateuröket a nyakamra.

BABARCZY (*szárazon*). A gróf úr igen furcsa dolgokat kérdez tőlem. De ha már rákényszerít, hogy ilyeneken törjem a fejemet, megmondhatom, hogy volna egy sokkal egyszerűbb módja is a gróf úr izolálásának. Mert hiszen csak erről van szó.

SZÉCHENYI. Mire gondol ön?

BABARCZY. Mondjuk: egy kis lakáscsere.

SZÉCHENYI. Spielbergbe vagy hirtelen egy zárt intézetbe.

BABARCZY. Ez volna a legegyszerűbb.

SZÉCHENYI. S a nemzetet ez nem fogja fölháborítani?

BABARCZY. A nemzet azt tudja, hogy Széchenyi gróf beteg volt, és félig-meddig már meggyógyult.

SZÉCHENYI. Értem. S az ilyen félig-meddig gyógyult emberek igen gyakran visszaesnek... Mint ahogy a bécsi orvosi egyetem bizonyítványa is tanúsítaná... Ezt ki mondta önnek?

LONOVICS. Babarczy báró a lehetőségekkel játszik.

BABARCZY. Természetesen.

GÉZA. S a legkézenfekvőbb lehetőség, hogy a rendőrség belátja tévedését.

BABARCZY (*föláll*). Meg vagyok győződve, hogy már be is látta.

BÉLA (*félhangon*). Különben ön sem lenne itt.

BABARCZY (*meghajtja magát*). A viszontlátásra, uraim. (*Kemény pergő lépésekkel kimegy.*)

GÉZA. Béla megjegyzése nem volt éppen bölcs. De azt hiszem, igaza van. Ha a rendőrség meg lenne elégedve a fogással, nem járatna mostohaatyámra efféle embereket.

LONOVICS. Tehát nemcsak gyanú ez? Az ember néha fantasztikus árnyékot vet.

GÉZA. Nem, én is hallottam... A híres Inkey báróné társaságába tartozik.

SZÉCHENYI. Hozzám ősz óta jár. De nekem szimatom van az ilyen emberekhez. Utólag csodálkozom, amikor már gyanakszom rájuk, s kiforgatom az emlékezetemet. Rendesen nem mondtam semmit nekik. A magyar politikai élet kifejlesztette az emberekben ezt az ösztönt. A pesti Kaszinóba Metternich minden ügynökének szabad bejárása volt. Rájuk át leveleztem a herceggel.

LONOVICS. Elég szomorú, hogy köztünk, magyarok közt, ennyi a Babarczy. A vad csernagorác elvérzik, s ki nem adná a társát, nálunk pedig egy tiszt és nemesember egy Széchenyi István bizalmának lopja be magát tolvajául. Én nem Világos miatt esek kétségbe a magyarságon, hanem a Babarczyak nagy száma miatt...

SZÉCHENYI. Fordítsa meg a dolgot. Amelyik népnek ilyen a történelme, ott a Babarczyaknak el kell szaporodniuk. A tanulság minálunk mindig ez volt. Rákócziaknak, Hajnóczyaknak, Széchenyieknek: Rodostó, vérpad, bolondház. A Babarczyaknak létra a magasba... Ám nem ilyen tárogató bölcselkedésre gyűltünk itt össze. Az én helyzetem folyton súlyosbodik, s mint családfőnek, meg kell tennem az intézkedéseket arra az esetre, ha mint apa és férfi korlátozva találnék lenni.

GÉZA. Mostohaatyámat Jósika báró halála izgatta föl. De én utánajártam, a bárónak már régebben is voltak szédülései s nem az itt evett szarvasgomba...

SZÉCHENYI. Ez olyan dolog, aminek sem te, sem az egész orvosi fakultás nem járhat végére. De ne beszéljünk a báróról. Sokkal érdekesebb helyről kaptam intést. Thierry rendőrminiszter most válaszolt a levelemre. *(Kihúzza a zsebéből egy levelet, olvas.)* „A döblingi intézet megszűnt az ön számára asylum lenni.” Ez elég világos beszéd?

GÉZA. Én úgy értelmezem: ezzel ő a házkutatást próbálja utólag mentetetni.

SZÉCHENYI. Te ezt úgy értelmezed, kedves Géza, hogy a vén Széchenyi táncoló idegei egy kicsit megnyugodjanak. Én azonban nem vigasztaló kenetességek kisajtolására hívtalak össze benneteket, hanem hogy fiaim és özvegyem...

BÉLA. Atyám!

SZÉCHENYI. Minek nevezzem hát egy élő halott maradványait? Szóval a jogtanácsosommal elkészítettem egy írást, melyben a családfői szerepkört akadályoztatásom esetére Béla nagykorúságáig mostohafiamra ruházom, s azt kívánom, hogy ezt - *(Gézához fordul)* - te mint feleségem és anyád gyámola - *(Bélához)* - te mint idősebb fiam - *(Lonovicshoz)* -, s excellenciád mint régi jobb barátom s a szerződés őre, tudomásul vegyék, s az írásomban foglaltakhoz, mint egy beteg, szenvedő ember, ép ésszel s a legnagyobb megfontolással kinyilvánított szándékához minden körülmények közt ragaszkodjanak.

LONOVICS. Természetes... Ha a Széchenyi István nehéz szívéről ezzel leveszünk valamit.

SZÉCHENYI *(elérzékenyülve)*. Sokat, végtelen sokat. Engem sokban el lehet marasztalni, de a családom iránti őszinte aggodalmam... Ezt ezek a szakállamra folyó könnyek... *(Elakad, mindenki hallgat.)*

BRACH *(az ebédlő felől; Széchenyihez halkan)*. Az ebédlőben terítsek?

SZÉCHENYI *(hirtelen visszafordul)*. Nem, a fiam és a mostohafiam elmennek. Csak ketten leszünk az érsek úrral. Ide hozza be, itt bizalmasabb. *(Gézához.)* Mamát diplomatizáljátok le arról, hogy kijöjjön. Csak egymás szívét törjük.

(Utánamegy a két fiúnak az ebédlőbe. Lonovics a könyvszekrény elé áll, nézegeti. Brach a két terítéssel bejön, egy habozó lépést tesz az érsek felé. Lonovics észreveszi, és hirtelen megfordul.)

LONOVICS. Nos, Brach, a gazdájáról akar valamit mondani?

BRACH. Nagyon megkönnyíti a helyzetemet excellenciád, hogy kérdezni méltóztatik... A gróf úr azóta nagyon megváltozott. Alig eszik, az éjjel eszébe jutott valami fogalmazvány, egy konceptus, amit Béla grófnak írt Londonba. Kiugrott az ágyból, és engem is odaállított keresni. Az összes ládát fölhánytuk. Délután egy levelet hoztak neki a rendőrminisztériumból. Azután órák hosszat állt az ablaknál, betűket írt rá, s közben láttam, hogy sír. Ha az érsek úr fölhasználná ezt az estét... Hisz akkor is, amikor annyira rosszul volt...

LONOVICS. Amit lehet, amit lehet, Brach.

BRACH *(kínlódván)*. Tudomásom van arról, hogy ebben a szekrényben - *(az egyik szekrényre mutat)*...

SZÉCHENYI *(vissza az ebédlő felől)*. Nos, Brach, mi az, mi az? Maga lesz az első botos inas. Botot veszek neki, hogy legyen egy lába, amelybe nem áll be a köszvény.

BRACH. Azonnal gróf úr. *(Fölterít és kimegy.)*

SZÉCHENYI (*leül Lonoviccsal szemben a karosszékre, szinte fiatalosan*). Nos, végre, erre az estére - magunk. Csak az öreg Brach jár körülöttünk tányérjaival, mint közös ifjúságunk emléke. Nem panaszkodhatom - ahhoz, hogy milyen kevésbé érdekelt meg: elég szerencsém volt az egyházzal. Ifjúkoromban Albach Szaniszló, aztán ön. Két olyan pap barátságával dicsekedhetem, akik éppen, mert nemcsak papok voltak, áthoztak valamit ebbe a rideg századba az egyház hajdani melegéből. Albach azzal fogott meg, hogy Rousseau-t is bevette Isten szentjei közé. Ön pedig...

LONOVICS. Csak ne egy másik pogányt!

SZÉCHENYI, Nem, egyszerűen a bölcsességét. Ön elhitezi az emberrel, hogy Isten mosolyogni is szokott.

LONOVICS. A lángésznek a középszerűség az orvossága. Én mindig így értelmeztem az én szerepemet István gróf mellett.

SZÉCHENYI. Ah, a lángész. Mi az a lángész? A hőfok, amelyen sülünk vagy ragyogunk. Az embereknek ez a fontos, a meleg. A szegény boldogtalannak azonban, hogy mi lesz belőle, pokolra sül-e vagy mennybe száll. (*Brachhoz.*) Az mi ott, azon a tálon?

BRACH. Fogas.

SZÉCHENYI. Jó; a szarvasgomba ez este elmarad. - Miről is beszéltünk? Az elkárhozásról. A boldogult Albach Szaniszló engem azzal szokott vádolni, hogy csak az egyház külsőségeire vagyok fogékony: gyónás, böjtölés, ima, büntudat. De mintha épp fordítva volna. Talán épp a kereszténység mérgével szemben - a dogmákban voltam hitetlen és frivol. S a legmélyen, ahogy a világot szenvedem, az, amiben keresztény vagyok.

LONOVICS. Ezt én is így érzem.

SZÉCHENYI. Goldmark doktor, persze, azt mondja, hogy mindez komédiázás. Ha a komédiázás tekerceit lefejtik rólam, szétporladok - félelemmé és unalomná -, mint egy egyiptomi múmia. De ez a félelem, épp ez a keresztény. A pokolban például nem hiszek, de az elkárhozásban igen. - Miféle mártás az, Brach?

BRACH. Gyömbéres. A szakácsunk remekje.

SZÉCHENYI. Nem szeretem az ilyen újításokat. Menjen ki, és hozzon egy kis salátát helyette!

(*Brach kimegy.*)

LONOVICS. De miért? Nagyon jól fest...

SZÉCHENYI (*fölkáll*). Kérem excellenciádat, ne nyúljon hozzá. Egyáltalában ne nyúljon semmihez!

LONOVICS (*fölkáll, s átöleli*). De kedves István gróf. Le kell győzni ezeket az oktalan félelmeket. (*A kínosan álló Széchenyire néz, és eltolja az ételt.*) Különben, ahogy gondolja. Én nem is szoktam vacsorázni.

SZÉCHENYI. Itt van egy tányér narancs. (*A belépő Brachhoz.*) Menjen, Brach. Nem kell. Ökegyelmessége is gyümölcsöt szokott vacsorázni. (*Erőltetett nyugalommal.*) Tehát a kereszténység. Nem tudom, ki mondta, hogy a kereszténység egy életen át tartó haláltusa, de van benne valami. Én ilyenféleképp voltam keresztény; az idegeimben. Keresztény módra haldoklom az életért... (*Élénken.*) Csak a keresztény filozófia - ez az, ami nem mindig tetszik nekem. Az számomra - hogy mondjam, hogy a papot és a demokratát meg ne bántsam önben? - szóval, túlságosan népies. Azon énnekem, az arisztokratának - s itt nem a származás

arisztokráciáját értem - mindig éreznem kell, hogy a kereszténység népvallás volt. Nem egy Buddha-féle királyfi, hanem halászok hiedelme.

LONOVICS. Talán a csodákra gondol?

SZÉCHENYI Nem, annyira viszont én nem vagyok együgyű: hogy e mesékben, csak mert nem igazak, meg ne lássam az igazságot. Engem nem zavar az, hogy öt kenyérrel nem tudom hány ezren nem lakhattak jól. Hisz én is megvendégeltem a magam cipócskájával egy országot. Ezt a fajta tamásságot hagyjuk azoknak, akiknek csak erre van eszük. Inkább a keresztény erkölcsben van valami együgyűség. Bizonyos tapasztalatok hiányoznak belőle. Mintha ezeknek a derék genezáreti halászoknak, fülükben az utolsó ítélet trombitájával, épp a legkényesebb helyzeteket nem lett volna módjuk az ő etikájukba beledolgozni.

LONOVICS. Valóban nem értem, mire céloz.

SZÉCHENYI. Nos, itt van egy durva példa. Mit szól ön Szókratész halálához, a méregpohárral? Mint gimnazista, a Phaidon olvasása közben, nyilván elérékenyedett, amint ez az aggastyán - ha jól tudom, épp hetven esztendő volt akkor - a méregpoharat kiissza, s mint aki eleget élt, köpenyét magára borítva, a padon végignyúlik. - De mit szól ehhez mint pap? Szabad volt-e Szókratésznek azt a bürokszerleget kiinnia? Nem kellett volna-e megvárnia, míg a dikasterium szolgálai, vagy hogy hívták az akkori hóhérlegényeket, rárohannak, s szétfeszített szájába préselik azt a kis főzetet?

LONOVICS. Ön azt kérdi, nem volt-e Szókratész halála öngyilkosság. Erre, azt hiszem, nyugodtan felelhetem, hogy nem. Végre is az ítélet számít, s ezt nem ő, hanem a népbírák mondták ki.

SZÉCHENYI. Igen, de hátha Isten beavatkozott volna mellette. Hátha az a tíz perc vagy fél óra, a méreg önkéntes kiívása és a méreg betöltése közt, az volt az időbeli rés, melyen át Isten lenyúlt volna érte?

LONOVICS. A keresztény kor mindenestre nem ismerte a kivégzésnek ezt a nemét.

SZÉCHENYI. A hazaáruló katonatiszt mellé letett pisztolyról nem beszélve... De vegyünk egy más példát: a Démoszthenészét. Ez a nagyszájú athéni, amíg Athén falai s polgártársainak gyenge erénye mögül szavalhatott, az ősök virtusától s a maga hazafiságától elragadtatva, ugyancsak megleckéztette annak a kornak - bocsásson meg a hasonlatért - Bach Sándorait és Ferenc Józsefeit. De midőn ez a fal leomlott előtte, s e nagy hazafi egy ide-oda szaladgáló csibévé lett a makedón ölyv szeme alatt, jobbnak látta Kalauriában a maga által választott módon nyelni le a halált.

LONOVICS. Itt már egész határozottan föltámad bennem a keresztény. Amit Démoszthenész tett: bűn.

SZÉCHENYI. Miért? Őfölte nem volt az ítélet kimondva? Vagy tán elbújhatott volna, ha még annyi szigete van is Ioniának, Antipater bosszúja elől?

LONOVICS. Nem a képzeletére kellett volna hallgatnia, a reménységére. A megrettent képzelet néha szorosabb hurokba veri az embert, mint a sors.

SZÉCHENYI. Ah, ne higgye! A képzelet hőköl, mint a ló. De az emberben van egy ösztön, s az megmondja, hol ér véget a rémkép, s hol kezdődik a kikerülhetetlen való.

LONOVICS. Nem biztosabb, hogy ezt maga a való mondja meg?

SZÉCHENYI. Lelkünk méltóságán áttapodva? Ön a diadalmenet bigája elé kötözné Hannibált, aki az ókori erkölcs szerint maga hívta meg - kardjába dőlve vagy mérget iva, már nem is tudom - az el nem kerülhető.

LONOVICS. Lelke méltóságát a Scipio kocsija előtt is megőrizhette volna. „Szeretem hazámat, túlhágtam érte az embertől várhatón. A hazafiságon tapostok, akik engem sértegettek.”

SZÉCHENYI. A hóhéroknak és a kivégzendőeknek ebben az összecsapásban mégis van valami közönséges. A mártírok kéjelgő maguk kivégeztetését is ez teszi durvává, igen, ezt kell mondanom: pöbelhaftá. A hősök fegyverletétele tisztább és nemesebb.

LONOVICS. Engem pedig ez a beszélgetés is arról győz meg, hogy a mártírok a bátorság magasabb fokát képviselik. Önnek is be kell látnia, kedves István gróf, hogy egy gyengeséget védelmez.

SZÉCHENYI (*kitörve*). És ha úgy volna? Micsoda erkölcs az, amely egy hetvenéves, rossz idegzetű embertől többet követel, mint az ókor az ő legnagyobb hőseitől?

LONOVICS. Nem többet, csak bizalmat a legvégsőkig.

SZÉCHENYI. Ha gyémántfűrő volna a bizalom, akkor se vájhatna rést az én falaimon. Elég kegyetlenség öntől, hogy nem akar segíteni rajtam!

LONOVICS. Feloldozzam előre az alól, amit maga is bűnnek érez? Ha nem érezné, nem akarna kibújni alóla.

SZÉCHENYI. De amikor csak erre van út.

LONOVICS. Nincs! Elállja az Isten és az ön erkölcsi érzése.

SZÉCHENYI. S ha én az Istent is ellököm? Mint ahogy a kétségbeesett a legkedvesebbet is eltaszítja az útjából?!

LONOVICS. Nem löki! Rájön, hogy nem a ház gyúlt föl, csak a képzelete ég. Az események fogják megnyugtatni.

SZÉCHENYI. Az események fogják megbánatni a habozásban elmúlt negyedórákat. Erre volt hát hit, Isten, vallás, s mindaz, mit gyermekkorunktól tanultunk, hogy a döntő órában lábunk elhurkolja?!

LONOVICS. A vallás a győzelemért van. S önnek össze kell szednie magát a győzelemre.

SZÉCHENYI. Én? Győzelemre? Örülnék, ha a tulajdon karjaimon becsülettel kivethetném magam a világból...

(Brach csendben bejön, megigazítja a lámpát, s lerakja előlük az edényeket.)

SZÉCHENYI. Messze vetődtünk Szókratésztől. Megvan az a rossz sajátságom, hogy elvi vitákba is szenvedélyt keverek. Ez az egész beszéd az öngyilkosságról tisztára akadémikus. Az emberek öngyilkosok lesznek, vagy nem lesznek à la fantaisie, én azonban úgy belelovaltam magam a szegény halálraítéltek védelmébe, hogy láttam, egészen belesápadt. Vallja be, volt perc, amikor azt hitte, két vontcsövű pisztoly van a fiókomban, s én csak a diszpenzációt várom, hogy odamenjek, s a szájamba löjek?

LONOVICS (*elszörnyedve*). A szájába!

SZÉCHENYI. Az, azt mondják, szétveti az ember fejét. No, vallja csak be, ha még egy szót szólok: kényszerzubbonyért megy. De legyen nyugodt, sokkal jobban ismerem a fejemet - ami jó és rossz benne -, semhogy egy ilyen detonációval épp én romboljam szét.

LONOVICS. Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié: székesegyház. *(Föláll.)*

SZÉCHENYI *(megrázza a kezét).* Köszönöm önnek ezt az estét. Egy kísértetnek mindig jólesik, ha néhány percre visszaülhet az emberek társaságába.

LONOVICS *(észreveszi Széchenyi gyengeségét).* Maradjon, kérem, Brach majd kibocsát. *(El.)*

(Széchenyi egy lépést tesz utána, aztán visszahull a nagy karosszékre. Egy ideig tétován ül, nagyokat sóhajt, majd leveszi a fuvolát. Előbb üresen siklik végig rajta az ujjja, aztán halkán, könnyeit görgetve valami bánatos dallamba kezd.)

(Függöny)

NEGYEDIK FELVONÁS

(Ugyanaz a szoba, de most csak egy állólámpa világítja meg, amely az egyik könyvvállvány tetején egy haránt fektetett díszmunkán áll. A lámpa fényibe csak a kandalló, a háló ajtaja s a fuvolás karosszék fér bele - az utóbbi megint háttal a nézőtérnek, mint a harmadik felvonás elején: - a bizarr csecsebecsék, a gróf mindennapi élete eltűnt a homályban; a néző egy új színpadot lát maga előtt, amelyet első pillanatra idegennek, szűkebbnek és kísértetiesebbnek érez. A háló ajtaja most be van téve; az ebédlőé viszont félig nyitva áll. Brach a gróf szobája előtt hallgatózik. Eközben Goldmark doktor az ebédlő felől. Késő éjszaka.)

GOLDMARK *(halkan)*. A gróf úr fenn van még?

BRACH. Az előbb még járkált. Egypár perc óta nem hallom a lépéseit.

GOLDMARK. A hűségnek ez is foglalkozás: egy másik ember lépéseit hallgatni... A titkárjuk, látom, itt van még.

BRACH. A gróf úr itt tartotta.

GOLDMARK. A nyakkendőjébe süppedt orral alszik; észre sem vett, hogy az ebédlőn átjöttem.

BRACH. Ki van fáradva, szegény. Éjfélig játszottak, de még nem engedi lefeküdni.

GOLDMARK. Olyan nyugtalan?

BRACH. Nem, sőt néhány nap óta mintha nyugodtabb volna.

GOLDMARK. Úgy?

BRACH. Ma a vacsoránál még tréfálkozott is. Azt akarta, hogy vele vacsoráljak. Kissnek kellett kiszolgáltatnia bennünket.

GOLDMARK. Ó. Ez valóban keresztényies jelenet lehetett.

BRACH. Az öreg Brach eleget szolgált ki, mondta Kissnek, most szolgáljunk föl egyszer mi neki.

GOLDMARK. Lonovics érsek még itt van?

BRACH. Nem, hazautazott.

GOLDMARK. Az Augsburgert megmutatták neki?

BRACH. Idáig sikerült elsikkasztanunk.

GOLDMARK. Pedig ebben az újságban jó dózis mérge van. Egy érsek ostyául elkelt volna hozzá.

BRACH. Remélem, hogy továbbra is el tudjuk titkolni előtte. Bár nem tudom: van valaki, aki - *(mondani akar valamit, de megakad)*.

GOLDMARK *(szórakozottan)*. Énrám haragszik még?

BRACH. A gróf úr jobban ismeri önt, semhogy haragudna önre.

GOLDMARK. Mondott valamit?

BRACH. Ennél a bizonyos vacsoránál.

GOLDMARK. Igen?

BRACH. „Tudjátok, ki hiányzik még innen? Ez a bolond Goldmark doktor. Még mindig meg van sértve?” *(Bizalmasan.)* Önnek kivételes tehetsége van rá, hogy a sodrából kihozza, de valamilyen okból mindig megszanja önt. Emlékszik, amikor Falkot küldte követségbe?

SZÉCHENYI *(a szobájából, hálóköntösben, hajadonfőtt).* Jól hallottam mégis. Az éjszaka kiélesíti az érzékeket.

GOLDMARK. Most vetődtem haza, s láttam, hogy excellenciádnál még világos van.

SZÉCHENYI. Na, ez derék. Inkább, mint lefeküdjék: fölnezz az öreg Széchenyihez, mit csinál a lámpáival... Úgy látom, önnek sem erős oldala az alvás. Kinn: kóborol, anélkül, hogy volna valakije, s itthon: tovább kószál a betegszobákban. Ismerem ezt az állapotot. Mi is efféle kísértetek voltunk harminc éves korunkban. Csak mi lord Byront olvastuk; maguk pedig... hogy is hívják a bölcüket?

GOLDMARK. Schopenhauer.

SZÉCHENYI. No igen. Hisz tulajdonképpen ő is régi bútor. A mi álmatlanságunkat tette el a mai álmatlanoknak. De minekünk mégis volt némi szerencsénk önökkel szemben. Először: hogy elég gazdagok voltunk. London és Szmirna közt kószálhattunk, úgy, mint ön Döbling és Mariahilf közt. Aztán a történelem is... Akármilyen rossz véleménye van önnek a mi hazafiságunkról s egyéb erényeinkről, abban a tévhitben, hogy tevékenykedünk, mégiscsak eltelt az élet. A mostani ifjúság szerencsétlenebb.

(Odatámaszkodik a kandallóhoz. Goldmark a helyén marad. Brach szemben kimegy.)

SZÉCHENYI. Hallgat? Nem akar ellentmondani; fél, hogy fölizgatja - *(gúnyosan)* - a beteget? Vagy tán gondolkozott közben a sorsomon, s megszánt egy kicsit? A részvét nem erős oldala önnek. Senkinek, aki okos és önző, s épp azért nagyon sokat szenved. Én is csak akkor adtam alamizsnát, ha látták vagy valami célom volt vele... Egyébként gondolkoztam az arcképen, amit a múltkor festett rólam.

GOLDMARK. Mondtam már a gróf úrnak, hogy általánosságban beszéltem. Vagy ami egy azzal, magamról.

SZÉCHENYI. Sss. Ön nem rossz pszichológus, csak egy kicsit egyoldalú. De bizonyos dolgokat, azt hiszem, kitűnően tudna ábrázolni. Ismeri azokat az ónkupákat, amelyek egy napon maguktól szétesnek? Egy ilyen ónembert például... A múltkor azt mondta, hogy a lélektani kísérleteket nem szabad idő előtt leolvasni. Még mindig nem kíváncsi rá, hogy ez a mienk - báró Felsenthalé és az enyém - hogy áll most? Vagy még mindig korainak tartja?

GOLDMARK. Örömmel hallom, hogy gróf úr nyugodtabb már.

SZÉCHENYI. Igen? Ezt hallotta? És örömmel? Szóval azért hallanak rólam? Mert nézni nem néznek, sem ön, sem Görgen, egy lélek sem volt nálam... Hát igen, a nyugalom. Erről érdemes volna valami kis értekezést írni. Az izgalom és a nyugalom viszonyáról. Én mint katona azt tapasztaltam, hogy a legnagyobb izgalom és nyugalom egybeesnek. Ön persze nem volt még ütközetben?

GOLDMARK. Azonkívül, hogy gondolkozni szoktam: halálos veszélyben sem.

SZÉCHENYI. Látja, ez szellemes mondás. Ön nagyon okos ember. De mi az okosság? A félelem füttyörészése az erdőben. Nos, ebben a helyzetben vagy kísérletben, amelyben a császári kormány a kísérletező s én a tengerimalac, az a legszomorúbb, hogy az ember érzi, mint vetkőzi le mindazt, amiről azt hitte: a lelke.

GOLDMARK (*magára gondolva*). Már akinek van mit levetkőznie.

SZÉCHENYI. Engem például, akármit mond ön, mégiscsak a fölháborodás, a gyengébbek igazsága, szóval a hazafiság ejtett ebbe a csapdába. S már napok óta nem gondolok a hazára. Talán, ha tudnám: mi történik velem. Ha az udvaron itt állna vörösben a hóhér, akkor fölsrófolnám magam: Frangepán vagy a szegény Louis, Batthyány jutna az eszembe, de most mintha hazám se volna. S ugyanígy a vallás és a család. Az egyik azt súgja: tedd. A másik: ne merd tenni. A fiam, a grófnő, Lonovics érsek, hol az egyik, hol a másikon érzékenyülök el. S egyszer csak rájövök, hogy bennük is csak az én, az életösztön beszél. Hogy csak azért kapkodom őket magam elé, hogy egész meztelenen ne legyenek... hogy önmagam előtt betakarózhassam múltamnak ezekkel a foszlányaival... Ez, azt hiszem, eléggé megfelel az ön festettkoporsó elméletének?

GOLDMARK. Talán. Bár föltehető a kérdés, valóban levetkőzte-e az embert, amit ilyenkor nem érez. Vagy csak elzsibbadt, mint egy zsibbadtra ült láb.

SZÉCHENYI. Igen, ez föltehető. De akkor is furcsa; szinte kísérteties az embernek a hetven éven át magára szedett életéből így kizsibbadnia. S a legfurcsább, tudja, mi? Az, ami megmarad. Az az éber, kísértetiesen világos logika.

GOLDMARK. Logika?

SZÉCHENYI. Foglalkozott ön szillogizmusokkal s más effélékkel? Én, bevallom: nem nagy tudós voltam az ilyenben. Szobaemberek játékának látszott. S most ilyeneket gyártok. Persze egy kicsit olyasformán, mint az ide-oda kacsintó nyúl, amely innen is, onnan is agarat lát, s nyúlzillogizmusokat állít föl, merre is kell neki ugrania. (*Kihúzza a zsebéből az Augsburger Zeitungot.*) Olvasta ezt a kis megemlékezést rólam?

GOLDMARK. Az Augsburger Zeitung...? Nem, még nem volt a kezemben.

SZÉCHENYI. Hát hallgassa csak. Ebben az olvasható: „A döblingi elmeagyógyintézetben, ahol tudvalevőleg gróf Széchenyi István tartózkodik, valamint a gróffal kapcsolatban álló több egyén lakásán az elmúlt héten meglepetésszerű vizsgálatot hajtottak végre. Mint halljuk: a rendőrség e házkutatások során sok iratot lefoglalt, s kiterjedt összeesküvésnek jutott a nyomára.”

GOLDMARK. Ez egyelőre egy újságcikk.

SZÉCHENYI. Amelyet, mint tudjuk, a rendőrminisztérium helyezett el a maga külföldi hivatalosában. Kérem, ne érezze kötelességének, hogy ámitson engem. Nem szánalomra van szükségem, amely magunkfajta embernél úgyszólván csak képmutatás, hanem világos észre. Egy ilyen hír, azt hiszem, alkalmas arra, hogy a vért az ember fejébe kergesse, vagy az utolsó cseppig leszívja onnan. Lehet, hogy velem is megtörtént ilyesmi, de érezni, csak kísérteties éberséget és fényességet éreztem, mintha a fejemet hirtelen kivilágították volna. A sakkban nem mértem föl soha ilyen szabatosan a helyzeteket. Hajlandó ellenőrizni ezt a kis szillogisztikai tornát? Szóljon, ha valahol hibát érez! Nos: ezt a cikket az osztrák kormányzat helyezte el. Az ausztriai kormány azt akarja elhíttetni a világgal, hogy Döblingben összeesküvést fedeztek fel. Ennek az elhíttetése nyilván nem azért fontos nekik, hogy Széchenyi tovább sakkozzék Kiss Mártonnal. Ha tehát Széchenyi István a következmények elől meg akar szökni, arra itt van az utolsó pillanat.

GOLDMARK. Megszökni? Hogy érti ezt, gróf úr?

SZÉCHENYI (*kihívóan*). Nos, mért ne érteném szó szerint? Az itt levő rendtől akár most kísétálhatnék, s aztán que sais-je, ellengyelkednék valamelyik ómagyar kúrián. Vagy ki tudja, kiszöknék Turinba régi jó barátomhoz, Kossuth apánkhoz. Ez elég nagy lelkiismeretlenség lenne a családommal s fiammal szemben, de most nem őrölük van szó, hanem premisszákról és következtetésekről. Talál gyenge pontot benne? Én azt hiszem, olyan, mint az acél.

GOLDMARK. Én egyáltalán nem bízok a logikában. Az élet: következetlenség.

SZÉCHENYI. Ez megfutas, kedves Goldmark. Ön ma szokatlanul gyáva. Azt hiszi, megint jégre viszem.

GOLDMARK. Nos, jó. Hadd felelek hát egy másik szillogizmussal. A rendőrség előbb szokta az összeesküvőket letartóztatni, s csak aztán teszi ki az újságokba. Azt a cikket tehát nem az osztrák kormány, hanem egy kotnyeles újságíró csúsztotta az Augsburgba.

SZÉCHENYI (*hirtelen reménnyel*). Azt gondolja? (*Föl-alá jár.*) Nem, nem jó. Én innen tíz éve nem léptem ki. Letartóztatva, le vagyok. A második szillogizmus tehát ez: ha le akar tartóztatni, s mégsem tartóztat le, akkor vár valamire.

GOLDMARK. Mire várhatna?

SZÉCHENYI. Például, hogy megüssön a guta, mint Jósika bárót. Vagy - (*fölnevet*) - megőrüljek.

GOLDMARK. Az mégsem megy megrendelésre.

SZÉCHENYI. De Görgen doktor s az állami tébolyda kiállítja róla az írást - megrendelésre... Olvasott erről a Husliról, aki a feleségét földarabolta, és egy ládában delicatesse jelzővel Galiciába küldte. Tudja, mit mond tegnap ez a Falk, erre a ládára, itt? Ez is olyan Husli-forma láda... Ilyen rossz vicceket enged meg némelyik ember.

GOLDMARK. A gróf úr szillogizmusai elég szabályos rémképek. Van több is belőlük?

SZÉCHENYI. Ó, kisebbek. Például: felségárulók vagyonát az állam elkobozza. Széchenyi Istvánt tehát nem szabad elítélni, hogy a családja... etcetera... Vagy ha a Blicket én írtam, akkor azt csak Béla vihette ki... De hát ezek a mondottak után nem érdekesek. S ön, látom, ásít.

GOLDMARK. Nem ásítottam.

SZÉCHENYI. De lefeküdni készül.

GOLDMARK. Ha gróf úr parancsolja. Bár a magamfajta fickónak is vannak premisszái, amelyekből csak a fejben lesz következés.

SZÉCHENYI. Például.

GOLDMARK. Például, aki élni nem tud, annak jobb meghalni. Én nem tudok élni; ebből a logika szabályai szerint az következne, hogy meg kéne halnom. Valójában pedig az következik, hogy öngyilkosjelöltek nem lesznek öngyilkosok.

SZÉCHENYI. Azt hiszi? Én nem állnék jót önért, Goldmark doktor. No, gondoljon a szép Görgennére, fiatal embernél az elég jó altató. És ne sértődjek meg olyan hamar.

GOLDMARK. Egy ilyen szegény ördögnek nincs joga megsértődni.

SZÉCHENYI. Sőt, ellenkezőleg. A sértődés a szegény ördögök nemeslevele. (*Megrázza a kezét.*) Jó éjszakát.

(Goldmark kimegy. Széchenyi átmegy a szoba világos feléből a sötétbe, ott ül egy kis zsámolyon, előrehajolva. Aztán föláll, sóhajt; néhány lépést tesz le-föl. Ezalatt Brach bejön, átmegy a hálószobába, visszajön, egy pillanatig némán nézi Széchenyit, aztán megszólal.)

BRACH. Parancsol valamit éjszakára a gróf úr?

SZÉCHENYI *(fölrriadva.)* Nem, semmit. Feküdjön csak le. - Vagy várjon!... Kiss még itt van?

BRACH. A fogadóban szunyókál.

SZÉCHENYI. Küldje be, egy játszmat még lejátszunk.

BRACH *(habozva).* Nem lenne jobb az alvást megpróbálni?

SZÉCHENYI. Túlságosan világos a fejem. Foglalkoztatni kell a világosságot.

(Brach kimegy. Széchenyi áthozza a lámpát a szin másik felére, a kis asztalra, amelyen ott van még a tábla s szétszórva a bábuk.)

SZÉCHENYI *(az álmosan becammogó Kisshez).* Jöjjön csak, Kiss! Adózzon azért, hogy nyugodt álmai vannak. *(Míg Kiss elhelyezkedik s a bábukat állítja.)* Van jó dolga ennek a grófnak, gondolja, amíg így rám pislog. A mitológiában sem tanultunk ilyet: így ráncigálni vissza álmából a szegény sakk-Tantalust.

KISS *(a hangján érzik, hogy eszébe jutott bűne).* Nagyon örülök, ha egy kis szórakozást szerezhetek a gróf úrnak.

SZÉCHENYI. Szórakozást?... „De hát feleségem van: belé rakott a végzet a bolond gróf markába, úgy, mint öt meg egy még nagyobb marokba.” *(A színválasztást ajánló Kiss Mártonnak.)* A feketét, mindig a feketét... De vigasztalódjék, kedves Kiss: a grófokkal néha még kegyetlenebbül bánik az ő grófjuk, mint én magával. Ez az, amit nem grófok nem tudnak.

KISS *(sóhajtva).* Sajnos, én tudom. Jobban, mint szeretném... Nyitottam, gróf úr.

SZÉCHENYI. Nyitott? *(Összedönti a bábút.)* Ma nincs kedvem ehhez a kezdéshez. Egyenlő mezőny, egyenlő eséllyel. Hogy állt maga az előbb, amikor a bástyáját elvittem? *(Állítgat.)* Itt a királyné. Itt a paraszt. Átveszem a maga állását.

KISS. Bástya, futó előnnyel induljak?

SZÉCHENYI. Séríti a büszkeségét? Báró Felsenthalét s a gondviselését nem séríti. Hány lépésre kapta be azután a mattot?

KISS. Tizenöt-tizenhat.

SZÉCHENYI. Szóval tizenöt-tizenhat. Ennyim van a vasgyűrűt szétfeszíteni. Húzzon hát. *(Néhány húzás teljes csöndben.)* De ne aludjék ám, szigorúbb lépéseket kérek. Sakkot mond? Egyelőre még van hová... *(Játék.)* Hm. Tapintatos dolog egy ilyen sakkjátzsma. A királynak nincs hova lépnie: lemegy a függöny. Hogy mi történik aztán, azzal egyetlen sakkjátékos sem gondol. Fölvágja japánosan a hasát, nehogy az ellenség kezére kerüljön, vagy bevárja, amíg minden paraszt, ló, futó rárohan és széttépi? *(A fél füllel odahallgató Kissnek.)* Mit gondol, Kiss?

KISS *(húzás közben.)* Inkább az előbbi.

SZÉCHENYI. Ugye, az előbbi? Maga nem keresztény ember, Kiss. Túl sokat ad a méltóságra. *(Újabb húzások.)* Volt már odaát, a kollégáknál?

(Kiss kérdően felnéz rá.)

SZÉCHENYI. A Görgen bolondjait értem.

KISS. Nem. Azaz Goldmark doktor bevitt egyszer.

SZÉCHENYI. S többször? Nem volt rá kedve?

KISS (*a táblát nézve.*) Egy hétig nem ettem utána.

SZÉCHENYI. Miért? Gusztustalanok szegények? S ha bezáratnám közéjük? Egy gróf mindent megtehet: átvitethetném oda. Tudja, az előző partnerem is megbolondult.

KISS. Sakk!

SZÉCHENYI. Képzelve el magát közöttük. Az egyik egy kérvényt nyújt át magának, mintha Bach Sándor őexcellenciája előtt állna. A másik: tánclépésekben maga mögé kerül, és hátulról farba rúgja. Hallhatna titkokat, amiket a kulcslyukak súgnak... Van aki cellája falára a tulajdon piszkával írja fel a meneteket. Ilyen helyen nem lehet unatkozni. A nagy Lenau itt halt meg. Hm?

KISS (*a játékba merülve.*) Hát bizony.

SZÉCHENYI. Csodálatos, hogy az igazságszolgáltató szadizmus ezt még nem vezette be. Fölnégyelik, karóba húzzák, mézbe és hangyába mártják az embereket, de azt még nem hallottam, hogy bolondházba csukták. Ez a találmány, s a simmeringi vasút őfelsége kormányára vár. - Hohó, mi ez, Kiss!

KISS. Elvesztettem a lovam. A gróf úr kiszabadult.

SZÉCHENYI. Széttörtem a gyűrűt. Már nem tud megmattolni.

KISS. A gróf úr csodálatosan játszik ma. (*Tétován.*) Ebből már csak remis lehet.

SZÉCHENYI. Remis. Sem élet, sem halál. (*Összezsapja a bábukat. Brachhoz, aki ott áll a kandallónál.*) Brach, hallott maga Szent Augustinusról? Nem tévesztendő össze a Lieber Augusztinnal.

BRACH. Nemigen, gróf úr.

SZÉCHENYI. Kisst nem is kérdem. Az ő fejéből Kálvin egy nagy söprűvel az összes szenteket és bálványokat kisöpörte. Ez a Szent Ágoston egy helyen igen furcsán okoskodik az akaratról... Azt mondja: ha én meg akarom fogni ezt a futót, hacsak béna nem vagyok, azonnal meg tudom fogni. Amit pedig csak akarni kéne, s már akar is az ember, például a megtérést, mégsem tudja annyira akarni, hogy akarja. Érti maga ezt, Kiss?

KISS. Nemigen.

SZÉCHENYI. De reggel már csak feküdt az ágyban, hogy föl akart kelni, egy hajszálnyira volt a felkeléshez, s mégsem kelt fel. Ágoston szerint nem volt teljes az akarata. Egy porszem is elég hozzá, hogy teljes legyen, de enélkül még nincs meg. Ő például egy gyermekverset hallott. Tolle et lege. Vedd és olvasd. S veszi a bibliát. S már akármit olvasna, megtérne. De mi történik, ha ez a porszem elmarad, s az ember elmulasztja a pszichológiai pillanatot? Amelyikben még módja van akarni.

KISS. Állítsak, gróf úr?

SZÉCHENYI. Menjenek aludni... Brach, van ágya a titkár úrnak?

BRACH. Igen.

SZÉCHENYI. Akkor hát vesse meg neki, tegyen alá is, fölé is egy dunyhát, rászolgált a nyugalomra.

BRACH *(kimegy).*

KISS *(habozva).* Bár a gróf úr bocsánatára is rászolgáltam volna.

SZÉCHENYI. Egy szót se arról. Azt maga már rég jóvátette. *(Mielőtt Kiss kimenne.)* Arról a csomagról pedig, amit a múltkor behozott, meg az Augsburgerről senkinek, soha! Hátha dinamit volt benne vagy Uramjézus! tiltott könyv. *(Kiss megdöbbenve néz rá.)* No, menjen és aludjon.

(Kiss el. Széchenyi bezárja utána az ajtót, lejjebb csavarja az állólámpát. Csüggedten leül a karosszékre. A fuvolája után nyúl, játszani készül rajta, de csak megcirógatja, s visszateszi. Aztán odasiet a szekrényhez, fölnyitja, belenéz. Ott kinn valaki lenyomja a kilincset, azután kopogás.)

SZÉCHENYI *(becsapja a szekrényajtót. Ijedten.)* Ki az?

BRACH. Brach.

SZÉCHENYI. Mit akar?

BRACH. A gróf úr már lefeküdt?

SZÉCHENYI *(kinyitja az ajtót.)*

BRACH *(zavart arccal az ajtóban).* Holnap húsvét vasárnapja. Gondoltam, megkérdem: ne küldessük-e el a grófnénak a szokásos virágot?

SZÉCHENYI *(egy pillanatig áll, aztán majdnem sírva).* Virág? Húsvét? Hol van az, Brach... Természetesen küldessen.

BRACH. Nem haragszik a gróf úr? Eszembe jutott.

SZÉCHENYI. Nem, sőt ellenkezőleg, barátom.

(Brach visszahúzódik az ajtóból.)

SZÉCHENYI *(gépiesen bezárja. A szoba közepére jön.)* Húsvét. *(Egy hirtelen mozdulattal a szekrényhez megy, látni, hogy kivesz valamit, aztán a háttal álló karosszékre veti magát. Egy hosszú pillanatig csend, utána tompa puffanás, s látni, amint Széchenyi bal keze a karosszék karfáján át a föld felé hanyatlik. Egy-két pillanat múlva)*

(Függöny).